

Το εικοσιένα στην Ευρώπη και τους κύκλους των
Φαναριωτών:
Μια επιστολή του πρίγκιπα Ιωάννη Καρατζά

ΣΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΥΤΟ ΘΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΟΥΜΕ ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ του φαναριώτη Ιωάννη Καρατζά, πρώην ηγεμόνα της Βλαχίας, όπου εντυπώνονται κάποιες από τις στάσεις και τους προσανατολισμούς του κοινωνικού και πολιτικού χώρου στον οποίο ανήκει αναφορικά με την επανάσταση του εικοσιένα. Θα επιχειρήσουμε, λοιπόν, να διερευνήσουμε μια συγκεκριμένη, πολιτική, στάση απέναντι στην επανάσταση, έτσι όπως εκφράζεται από ένα Φαναριώτη που σχετίζεται με ευρωπαίους διπλωμάτες. Η επιστολή αυτή του Ι. Καρατζά απευθύνεται στον αυστριακό κρατικό σύμβουλο και δημοσιολόγο Φρειδερίκο Γκεντς.¹ Σε ένα πρώτο στάδιο θα παρουσιάσουμε την επιστολή, επιχειρώντας ταυτόχρονα να ανασυγκροτήσουμε τη λογική που τη διέπει. Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον μας θα στραφεί στην εγγραφή όσων αναφέρονται και την προβολή τους στο πεδίο των πολιτικών στρατηγικών που συστήνονται στους χώρους των Φαναριωτών σχετικά με την ελληνική επανάσταση και τη διαχείρισή της στο επίπεδο της ευρωπαϊκής διπλωματίας.

Θα λέγαμε, κατ' αρχάς, ότι η συγκεκριμένη επιστολή μας παρέχει στοιχεία

1. Η επιστολή φυλάσσεται στο Τμήμα Χειρογράφων της Γενναδίου Βιβλιοθήκης με την ένδειξη, MSS 93.5 και αποτελεί μέρος ενός corpus επτά φακέλων. Βρίσκεται στον πέμπτο φάκελο με τη σύμμανση Caradja II και είναι χειρόγραφη, γραμμένη στη γαλλική γλώσσα. Η επιστολή αυτή παρατίθεται σε παράρτημα.

και πληροφορίες για την εμπλοκή του Ι. Καρατζά στη νέα κατάσταση που δημιουργείται με την επανάσταση του 1821, όπως, επίσης, και για την επεξεργασία των στρατηγικών και των τακτικών σχετικά με την προβολή της ελληνικής υπόθεσης στις ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής. Πριν προχωρήσουμε σ' αυτήν την κατεύθυνση, όμως, θα πρέπει να σημειώσουμε εξαρχής ότι το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στον επιστολογράφο, στη σκιαγράφηση της φυσιογνωμίας του κοινωνικού και πολιτικού χώρου τον οποίο εκπροσωπεί. Σε ό,τι αφορά τον παραλήπτη θα παραθέσουμε μόνον όσα στοιχεία κρίνουμε απαραίτητα προκειμένου να κατανοήσουμε πληρέστερα τις συνθήκες παραγωγής και το περιεχόμενο της επιστολής.

Η επιστολή φέρει ημερομηνία την 31η Μαΐου 1821 και οι τόποι που αναγράφονται σ' αυτήν είναι η Πίζα της Ιταλίας και η Βιέννη —τόπος αποστολής η πρώτη και προορισμού η δεύτερη. Η χρονική αυτή στιγμή είναι σημαντική για δύο λόγους: ο πρώτος έχει να κάνει με το γεγονός της πρόσφατης επανάστασης των Ελλήνων και ο δεύτερος με το γεγονός ότι η επιστολή αναφέρεται στο ευρύτερο πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο, όπως διαμορφώνεται στην Ευρώπη αμέσως μετά από το Συνέδριο του Λάμπαχ.

Ο Ιωάννης Καρατζάς διατέλεσε ηγεμόνας της Βλαχίας από το 1812 έως τον Οκτώβριο του 1818.² Η θητεία του αυτή στην ηγεμονία σημάδεύεται από την κρίση στις σχέσεις του με την Πύλη, κρίση η οποία είχε να κάνει με την ολοκλήρωση ή τη διακοπή της θητείας του φαναριώτη ηγεμόνα στο θρόνο της Βλαχίας. Η επιμονή του Καρατζά να εξαντλήσει την επταετή θητεία του στη θέση του ηγεμόνα τον οδηγεί σε σύγκρουση

2. Ο Ι. Καρατζάς είχε προηγουμένα διατελέσει Μέγας Δραγομάνος σε δύο βραχύχρονες θητείες το 1808 και 1812. Τον Αύγουστο του 1812 ανήλθε στο αξίωμα του ηγεμόνα της Βλαχίας. Για τον Καρατζά, βλ. Επ. Σταματιάδης, *Βιογραφία των Ελλήνων Μεγάλων Διερχομένων του Οθωμανικού Κράτους*, Αθήνα, 1866, αναστατική έκδοση, εκδ. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη, 1973, σσ. 161-164· Ευγένιος-Ρίζος Ραγκαβής, *Livre d' or de la noblesse phanariote et des familles princières de Valachie et de Moldavie*, 6e έκδοση, Αθήνα, 1904, σσ. 75-83 (α' έκδ. 1892)· Δημ. Σκ. Σούτσος, *Ελληνες Ηγεμόνες Βλαχίας και Μολδαβίας*, Αθήνα, 1972, σσ. 209-219.

με την Πύλη.³ Το «κπεισόδιο» λήγει με την αναγκαστική αναχώρηση του Καρατζά από το Βουκουρέστι στις 29 Σεπτεμβρίου / 11 Οκτωβρίου του 1818.⁴ Από το Βουκουρέστι ο Καρατζάς κατευθύνεται στην Γενεύη (1819), όπου παραμένει για έξι μήνες για να εγκατασταθεί στη συνέχεια στην Πίζα της Ιταλίας μέχρι την άφιξή του στην Ελλάδα το 1830.⁵ Η επιλογή της Πίζας ως τόπου εγκατάστασης δεν φαίνεται να είναι τυχαία. Είναι η εποχή που ο φαναριώτης ηγεμόνας επιχειρεί να εμπλέξει τη Ρωσία στη διένεξή του με την Πύλη,⁶ ενώ, ταυτόχρονα, προβληματίζεται για το χρόνο της αναχώρησής του από το Βουκουρέστι, καθώς επίσης και για τον τόπο όπου θα εγκατασταθεί. Έτσι, τον Απρίλιο του 1818, απευθύνεται στο μητροπολίτη Ιγνάτιο (πρώην Ουγγροβλαχίας) για να ζητήσει τη γνώμη του. Από μια επιστολή του Καρατζά προς τον Ιγνάτιο μαθαίνουμε ότι ο τελευταίος τον προέτρεπε να μεταβεί και να εγκατασταθεί στο Λιθόρνο.⁷

Στην επιστολή που παρουσιάζουμε, έχουμε από τη μια πλευρά τον Ι. Καρατζά και από την άλλη τον Φρειδερίκο Γκεντς, που, αν και δεν ήταν

3. A. Otetea, «La désagrégation du régime phanariote», στο, *Symposium: L'Époque phanariote*, 21-25 Οκτωβρίου 1970, Θεσσαλονίκη, Institute for Balkan Studies, 1974, σ. 443.

4. Για την αναχώρηση του Καρατζά από το Βουκουρέστι, καθώς επίσης και τις αλλαγές που επακολούθησαν στο καθεστώς των ηγεμονιών με τον κανονισμό του 1819, βλ. Γ. Θεοδορίδης, «Το επεισόδιο Καρατζά και ο κόσμος των Φαναριωτών στις αρχές του XIX αιώνα», *δοκίμες*, 2(1994), σσ. 101-107, όπου παρατίθεται και η σχετική βιβλιογραφία.

5. Για την παραμονή του Ι. Καρατζά στη Γενεύη, βλ. A. Pipidi, «Jean Caradja et ses amis de Genève», στο, *L'Époque phanariote*, ό.π., σσ. 187-208, του ίδιου, «Notules phanariotes II: Encore l'exil de Jean Caradja à Genève», *Ο Ερασιστής*, 17 (1981), σσ. 74-85.

6. P.A. Argyropoulos (επιμ.), *Correspondance diplomatique de l'Hospodar de Valachie J. Caradja avec le baron Stroganof, 1816-1818*, Αθήνα, 1954.

7. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης (επιμ.), «Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766-1828)», στη σειρά, *Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας*, том. Δ', τεύχ. II, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1961, (φωτομηχανική ανατύπωση, 1980), σ. 96. Για τη ζωή και τη δράση του Ιγνατίου, βλ. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, «Ιγνάτιος», ό.π., τεύχ. I, Αθήνα, 1959.

αυστριακής καταγωγής, συνδέθηκε από το 1802 με τον Μέττερνιχ, με τον οποίο συνεργάστηκε σε θέματα εξωτερικής πολιτικής ως το τέλος της ζωής του, το 1832. Ακόμα, ο Γκεντς είναι γνωστός και ως πολιτικός συγγραφέας. Ο ρόλος που διαδραμάτισε στο πλευρό του Μέττερνιχ για τη διαμόρφωση της αυστριακής πολιτικής και η επιρροή που ασκούσε στην εξουσία τον καθιστούν μια από τις σημαντικές πολιτικές προσωπικότητες της εποχής στην Αυστρία.⁸

Ο Καρατζάς και ο Γκεντς έρχονται σε επαφή ήδη από την εποχή που ο πρώτος είναι ηγεμόνας της Βλαχίας και, έκτοτε, διατηρούν αλληλογραφία. Σχετικά με τις συνθήκες σύναψης αυτής της σχέσης, η υπόθεση ότι ο Σουλτάνος προτρέπει τον Καρατζά να έλθει σε επαφή με την αυστριακή αυλή, φαίνεται αρκετά πειστική. Στο πλαίσιο αυτής της σχέσης θα διαμορφώνονταν οι όροι συγκρότησης και λειτουργίας ενός δικτύου πολιτικής επικοινωνίας διαμέσου του οποίου θα συγκεντρώνονταν στην Πύλη πληροφορίες έγκυρες σχετικά με τα πολιτικά δρώμενα της Ευρώπης —μάλιστα, σε μια εποχή που διαμορφώνονταν συνθήκες αποκλεισμού ή/και περιθωριοποίησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις εξελίξεις στη Γηραιά Ήπειρο. Η αλληλογραφία του Καρατζά με τον Γκεντς θα ξεκινήσει το 1813 και θα ολοκληρωθεί τον Ιούλιο του 1818.⁹ Η αναχώρηση του Ι. Καρατζά από το Βουκουρέστι θα σημάνει το τέλος αυτής της αλληλο-

8. Πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Φρειδερίκου Γκεντς (1764-1832), βλ. P. Challemeil-Lacour. «Diplomates et publicistes de l'Allemagne. Frederic de Gentz». *Revue des Deux Mondes*, 75(1868), σσ. 611-648. Επίσης, Al. Sorel, «Un confident du prince de Metternich». *Revue des Deux Mondes*, 18(1876), σσ. 805-833. Βλ., επίσης, τη μελέτη του Ι. Δ. Δημάκη, *Ο Oesterreichischer Beobachter της Βιέννης και η Ελληνική Επανάσταση 1821-1827. Συμβολή εις την μελέτην του Ευρωπαϊκού Αντιφιλελληνισμού*. Αθήνα, Παπαζήσης, 1978, όπου και η σχετική γερμανόφωνη βιβλιογραφία.

9. *Compte Prokesh-Osten fils (publ.). Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux Hospodars de Valachie pour servir à l'histoire de la politique européenne (1813-1828)*, τ. Ι, Παρίσι, 1876. Για τον Γκεντς και τη σχέση του με τον Καρατζά, βλ. «Εισαγωγή», σσ. Ι-ΧV· N. G. Alexandresco, *La correspondance du chevalier Frederic de Gentz avec le prince de Valachie Jean Caradja et la question d'Orient*, Παρίσι, 1895.

γραφίας, τουλάχιστον με το δημόσιο και επίσημο χαρακτήρα που αρχικά είχε. Βέβαια, η ανταλλαγή επιστολών μεταξύ των δύο ανδρών θα συνεχιστεί, έχοντας, όμως, στο εξής ιδιωτικό χαρακτήρα.¹⁰ Στο πλαίσιο αυτής της, ιδιωτικής πλέον, αλληλογραφίας εντάσσεται και η επιστολή που θα μας απασχολήσει εδώ και από την οποία προκύπτει ότι ο Καρατζάς, ακόμα και μετά την αναχώρησή του από τη Βλαχία, διατηρούσε σχέσεις με τον Γκεντς. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι, ο φαναριώτης ηγεμόνας εξακολουθεί να διατηρεί σχέσεις την εποχή αυτή με ρώσους αξιωματούχους.¹¹

Στην επιστολή που παρουσιάζουμε γίνεται λόγος για τη φυγή του γαμπρού του Καρατζά, Μιχαήλ Σούτσου, στη Βεσσαραβία μετά την εκδήλωση της επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.¹² Αλλά το πρώτο και ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο που μας δίνει η επιστολή αφορά στο ιδεολογικοπολιτικό κλίμα που επικρατεί στη συγκυρία αυτή στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Έχει μεσολαβήσει ήδη ένα μικρό χρονικό διάστημα από το συνέδριο του Λάιμππαχ (Ιανουάριος-Μάρτιος 1821), που αποτελεί συνέχεια της Διάσκεψης των ηγεμόνων της Ιερής Συμμαχίας στο Τροππάου.

Τα θέματα της ημερήσιας διάταξης εκεί ήταν η αντιμετώπιση των επαναστάσεων της Ισπανίας, της Νεάπολης και του Πεδεμόντιου (Μάρτιος

10. Comptes Prokesh-Osten fils (publ.), *Dépêches inédites*, ό.π., τ. I, σ. 394.

11. Ο Καρατζάς, εκτός από την αλληλογραφία με τον Γκεντς, θα έχει, με δική του πλέον πρωτοβουλία, επαφή και με τη Ρωσία και πιο συγκεκριμένα με τον Σπρογκάνωφ, ρώσο πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη. Βλ., σχετικά, P.A. Argyropoulos (επιμ.), *Correspondance diplomatique*, ό.π. Γνωρίζουμε ότι ο Ι. Καποδίστριας είχε αλληλογραφία με τον Καρατζά από τον Δεκέμβριο του 1815 για μια υπόθεση του Ιγνάτιου. Βλ. Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης (επιμ.), *Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766-1828)*, ό.π., τευχ. II, σσ. 68-69. Η συνέχεια θα δοθεί από τον Καρατζά τον Αύγουστο του 1816, όταν στέλνει γράμμα στον Καποδίστρια, ζητώντας του να διασκεδάσει τις υπόνοιες που κυκλοφορούν στην Πετρούπολη και οι οποίες έφθασαν στην αυστριακή αυλή για πιθανή μυστική αλληλογραφία του με τη Ρωσία. Βλ. P.A. Argyropoulos, *Correspondance diplomatique*, ό.π., σσ. 15-17.

12. Επιμ. Σταματιάδης, ό.π., σσ. 172-173, Αν. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, τ. ΣΤ', Αθήνα, 1874, (φωτομ. ανατύπωση, 1971, εκδ. Β.Ν. Γρηγοριάδης), σ. 173.

1821). Σημειώνουμε ότι την ίδια ακριβώς εποχή εκδηλώνεται και η ελληνική επανάσταση.

Το επόμενο σημαντικό στοιχείο της επιστολής αφορά στις σκέψεις και τις απόψεις που διατυπώνει ο Καρατζάς σχετικά με την επανάσταση των Ελλήνων. Φαίνεται πως δεν είναι η πρώτη φορά που ο Καρατζάς κάνει λόγο στον Γκεντς για την επανάσταση. Στο πλαίσιο της αλληλογραφίας τους έχει ήδη διατυπώσει τις επιφυλάξεις του για την επιτυχή κατάληξη της ελληνικής υπόθεσης, χαρακτηρίζοντας, με αφορμή την κίνηση του Αλέξανδρου Υψηλάντη, οποιαδήποτε επαναστατική κίνηση ως «άκαιρη και παρακινδυνευμένη», όπως φαίνεται και από το παρακάτω απόσπασμα επιστολής του προς τον Γκεντς:

Είχα σωστά προβλέψει τα δεινά που θα έπεφταν πάνω σε ένα μεγάλο μέρος, και ίσως το πιο αθώο, του έθνους μου· και χωρίς να σας αποκρύψω τις ευχές που θα έκανα εάν ο πόλεμος γινόταν εθνικός, είχα εκφράσει την αβεβαιότητά μου για την επιτυχία της επιχειρήσης.

Στο σημείο αυτό διαφαίνεται η διάκριση που επιχειρεί ο Καρατζάς ανάμεσα στην επανάσταση των Ελλήνων, την προσδοκώμενη «εθνική επανάσταση», και την «επιχείρηση» του Αλέξανδρου Υψηλάντη. Αυτή είναι η πρώτη, έμμεση βέβαια, διαφοροποίησή του από τις πρωτοβουλίες και τις ενέργειες του Υψηλάντη. Τέτοιου είδους διαφοροποιήσεις θα γίνουν στη συνέχεια πιο σαφείς, αν και γεννιέται, ταυτόχρονα, το ερώτημα, τι σημαίνει και τι περιλαμβάνει ο χαρακτηρισμός «εθνικός» στο λόγο του Καρατζά. Σημαίνει άραγε την αναγκαιότητα της διεύρυνσης της επανάστασης και της μαζικοποίησής της και ότι, ανεξάρτητα από τις επιφυλάξεις του ηγεμόνα σχετικά με τους όρους εκδήλωσής του, το κίνημα που εκδηλώνεται στη συγκυρία αυτή περιλαμβάνεται στα σχέδια της πολιτικής αυτονομίας του «ελληνικού έθνους»;

Μήπως, όμως, το εθνικό πρόταγμα, ως υλοποίηση πολιτικού σχεδιασμού στη συγκυρία, αποδεσμεύει διαφορετικές και ανταγωνιστικές πολιτικές στρατηγικές όσον αφορά στην ηγεσία η οποία θα αναλάβει να το διαχειρισθεί

και να το κατευθύνει; Παρά τις επιφυλάξεις που διατυπώνει σχετικά με το επαναστατικό εγχείρημα, ο φαναριώτης πρίγκιπας βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με το συνομιλητή του σχετικά με την ερμηνεία της ελληνικής επανάστασης. Έτσι, λοιπόν, ο Καρατζάς, ενώ σημειώνει ότι,

δεν είμαστε καθόλου σύμφωνοι σε πολλά θέματα σχετικά με την επιχείρησι του Υψηλάντη και την επανάστασι που διεγείρει ένα μεγάλο μέρος της Ελλάδας,

στη συνέχεια, θα επανέλθει στο ζήτημα αυτό, ισχυριζόμενος ότι,

υπάρχει όμως ένα θέμα πάνω στο οποίο έχω μια εντελώς διαφορετική άποψη, και η άποψη αυτή είναι αρκετά θεμελιωμένη από τη γνώση που μπορώ να έχω για τον χαρακτήρα και το πνεύμα του έθνους μου, (και) από τα δεδομένα που κατάφερα να συγκεντρώσω μέχρι τώρα, που τίποτα δεν θα μπορούσε να την αποδυναμώσει ούτε να την αποθαρρύνει αυτήν τη στιγμή.

Ο Καρατζάς υποστηρίζει ότι η ελληνική επανάστασι δεν σχετίζεται με καμιά ξένη παρακίνηση ή ανάμειξη, γεγονός που αποτελεί και τον πυρήνα της διαφωνίας του με τον Γκεντς. Και στο σημείο αυτό είναι κατηγορηματικός ο πρίγκιπας, χωρίς να αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης της θέσης του.

Θεωρείτε την επανάστασι των Ελλήνων ως αποτέλεσμα ξένων παρακινήσεων. Οποιοσδήποτε άλλος στη θέση Σας θα μπορούσε, ίσως, να είχε σκεφθεί τό ίδιο. Πρόκειται για ένα συλλογισμό τόσο φυσικό για εκείνους οι οποίοι εξετάζουν γενικά την πολιτική. Αλλά δεν μπορεί να είναι αποδεκτός από εκείνους που έχουν γνωρίσει από κοντά το έθνος. Οι ξένοι δεν θα μπορούσαν ποτέ να επιδράσουν στο πνεύμα των Ελλήνων, αυτοί (δηλ. οι Έλληνες) είναι αρκετά δύσπιστοι προς αυτούς· το έθνος αισθανόταν ήδη προπαρασκευασμένο να αποτινάξει τον πιο τυραννικό και επονεϊδιστο ζυγό και δεν είχε ανάγκη από υποκινητές, αλλά είχε περισσότερο ανάγκη από μετριοπαθείς και φρόνιμους ανθρώπους οι οποίοι μπορούσαν και γνώριζαν να το διαφυλάξουν για μια πιο ευνοϊκή εποχή. Αυτοί οι άνθρωποι δυστυχώς δεν βρέθηκαν.

Στο λόγο του Καρατζά ο προσανατολισμός προς την πολιτική αποκατάσταση του «ελληνικού έθνους» συνιστά ένα «εμμενές», όσο και δίκαιο, αίτημα των «υποδούλων», εγγράφεται στο «πνεύμα των Ελλήνων», αφορά στο αναφαίρετο δικαίωμά τους να διεκδικήσουν τον πολιτικό τους αυτοπροσδιορισμό και ταυτότητα («το έθνος αισθανόταν ήδη προπαρασκευασμένο»). Ο Καρατζάς στηρίζει την άποψη, ότι δεν εμπλέκονται ξένοι στην εθνική επανάσταση, στην άμεση γνώση, που έχει για το «έθνος» του και τις πληροφορίες που κατάφερε να συγκεντρώσει μέχρι εκείνη τη στιγμή από το περιβάλλον του. Κάνει μια ευγενική χειρονομία προς τον Γκεντς, λέγοντάς του ότι είναι φυσικό, κάποιος που ασχολείται με την πολιτική και τους πολιτικούς σχεδιασμούς να υποψιάζεται το ενδεχόμενο των ξένων παρακινήσεων στην υπόθεση της επανάστασης των Ελλήνων, πράγμα, όμως, που δεν ισχύει στην ελληνική περίπτωση γιατί εδώ δεν χρειαζόταν η ξένη βοήθεια για τον εθνικό ξεσηκωμό.

Το έθνος ήδη «αισθανόταν», δηλαδή «αφυπνίστηκε», συνειδητοποίησε τη θέση και το ρόλο του στην ιστορία και ανέλαβε δράση, προκειμένου να αποτινάξει τον «επονεϊδίστο ζυγό». Η άλλη εξήγηση που δίνει ο Καρατζάς είναι η δυσπιστία των Ελλήνων προς τους ξένους, δυσπιστία η οποία δεν είναι τόσο προϊόν της συγκυρίας, αλλά, πολύ περισσότερο, συνδέεται με τις επώδυνες εμπειρίες των αποτυχημένων, κατά καιρούς, εξεγέρσεων των Ελλήνων μετά από προτροπές ξένων δυνάμεων.

Έχει ιδιαίτερη σημασία αυτή η επισήμανση του Καρατζά, γιατί εκείνη την εποχή έχουν εκδηλωθεί οι εξεγέρσεις στην Ισπανία και την Ιταλία και είναι διάχυτη η υποψία στους κόλπους της Ιερής Συμμαχίας ότι εξυφαινεται μια γενικότερη συνωμοσία ενάντια στις νόμιμες κυβερνήσεις της Ευρώπης. Προσπαθεί, λοιπόν, ο Καρατζάς να αποτρέψει τον Γκεντς από το να χαρακτηρίσει την ελληνική επανάσταση ως γιακωβίνικη ή ως καρμποναρική, με απώτερο στόχο να αποτρέψει τη στρατιωτική παρέμβαση της Ιερής Συμμαχίας. Αυτή είναι η μία όψη της προβληματικής του πρίγκιπα. Η δεύτερη, την οποία αφήνει να εννοηθεί, είναι ότι δεν υπάρχει καμία άλλη ξένη ευρωπαϊκή δύναμη η οποία παρακινεί ή ευνοεί την επανάσταση των

Ελλήνων. Διασκεδάζει, έτσι, τις υποψίες της Αυστρίας —και όχι μόνο— για τον πιθανό ενεργό ρόλο της ομόδοξης Ρωσίας στην ελληνική υπόθεση.

Ο Καρατζάς, προκειμένου να θεμελιώσει την άποψή του, ότι οι Έλληνες δεν είχαν την ανάγκη της ξένης βοήθειας ή προτροπής για να επαναστατήσουν, διαθέτει, όπως είδαμε, ένα ακόμη επιχείρημα: το έθνος ήταν ανέκαθεν «προπαρασκευασμένο» για να αποτινάξει τον «τουρκικό ζυγό» και «αισθανόταν» έτοιμο για ένα τέτοιο εγχείρημα. Αυτό που εκκρεμούσε ήταν η επιλογή του κατάλληλου χρόνου, τον οποίο έμελλε να προσδιορίσουν μόνο οι «μετριοπαθείς και φρόνιμοι» άνθρωποι που βρίσκονται στην ηγεσία του. Και εδώ τίθεται το ζήτημα της ηγεσίας της προσδοκώμενης «εθνικής» επανάστασης. Ποιοι είναι οι αρμόδιοι και ικανοί να τεθούν στην Αρχή μιας κίνησης με σκοπό την αποκατάσταση των δικαίων του έθνους; Αυτοί δεν είναι άλλοι από εκείνους που έχουν την απαραίτητη πολιτική εμπειρία, που έχουν υπηρετήσει το γένος και βρίσκονται σε θέση να γνωρίζουν τα συμφέροντά του και να τα προστατεύουν με περισσή ευθύνη και νηφαλιότητα.

Πρόκειται για τους «σώφρονες» ηγέτες, αυτούς που έχουν την αίσθηση της ευθύνης της θέσης τους και της αποστολής τους, του γεγονότος, δηλαδή, ότι διαχειρίζονται την ιστορία ενός ολόκληρου γένους. Εδώ ο Καρατζάς εξυπνοεί, βέβαια, την κοινωνική κατηγορία στην οποία ανήκει και η οποία δεν είναι άλλη από τα χριστιανικά ηγετικά διοικητικά στελέχη της οθωμανικής αυτοκρατορίας, τους Φαναριώτες. Αυτή είναι η ηγεσία που θα μπορούσε να προφυλάξει το έθνος, να προασπίσει με σύνεση και σωφροσύνη τα συμφέροντά του. Και βέβαια, εκφράζει τη δυσαρέσκειά του που οι άνθρωποι αυτοί την κρίσιμη στιγμή της μεγάλης απόφασης «δυστυχώς δεν βρέθηκαν», δεν ζητήθηκε καν η γνώμη τους, αλλά παραμερίστηκαν και ο ρόλος τους ως καθοδηγητών υποβαθμίστηκε. Η συνθήκη αυτή, άλλωστε, επέτρεψε την ανάδειξη του ρόλου του «απονενοημένου» Υψηλάντη και κατέστησε δυνατό το εγχείρημά του.

Ένας Υψηλάντης εμφανίστηκε, (και) εισακούστηκε. Κι οποιοςδήποτε άλλος να ήταν στη θέση του θα είχε εισακουστεί: ήταν ο πιο εύκολος ρόλος να παίζει κανείς.

Ο φαναριώτης ηγεμόνας αρθρώνει με σαφήνεια εδώ, αυτό που άφηγε να διαφανεί στην αρχή της επιστολής: στρέφεται, ανοικτά πλέον, εναντίον του Υψηλάντη, ενώ στο ειρωνικό ύφος του διαφαίνεται ο τρόπος με τον οποίο αποτιμά την κίνηση του πρίγκιπα. Είναι φανερή η υποτίμηση του ρόλου του Υψηλάντη και του εγχειρήματός του, αφού, σύμφωνα με τον Καρατζά, «ο καθένας θα μπορούσε να ήταν στη θέση του». Με άλλα λόγια, είναι εύκολο να ξεστηκώσει κανείς τους λαούς, το δύσκολο είναι να τους καθοδηγεί με φρόνηση και σύνεση, σταθμίζοντας, δηλαδή, τις συνθήκες εκδήλωσης ενός ξεστηκωμού και τις συνέπειες ενός τέτοιου εγχειρήματος. Θα λέγαμε ότι το εγχείρημα του Υψηλάντη χαρακτηρίζεται ως «τυχοδιωκτικό», «απονενοημένο», που διακυβεύει τα συμφέροντα του έθνους.

Ο ηγέτης που δεν χαρακτηρίζεται από «μετριοπάθεια» και «φρόνηση» δεν είναι πραγματικός ηγέτης. Έτσι, το ζήτημα, όπως τίθεται από τον Καρατζά, δεν είναι τόσο ο ξεστηκωμός του έθνους, αλλά το πώς θα διασωθεί το έθνος από τα δεινά που του έχουν ήδη προκαλέσει οι άκαιρες, αστόχαστες και παρακινδυνευμένες κινήσεις ενός ανθρώπου που χαρακτηρίζεται από έλλειψη «μετριοπάθειας» (σωφροσύνης), που δεν έχει συναισθήσει της ευθύνης του απέναντι στους ανθρώπους και τις υποθέσεις που διαχειρίζεται. Πέρα, όμως, από τις ευθύνες του «άφρονα» Υψηλάντη, ο Καρατζάς αναζητά και άλλου ευθύνες για τις συνθήκες υπό τις οποίες εκδηλώθηκε η επανάσταση και τις αιτίες που την προκάλεσαν.

Γιατί να αναζητούμε ξένες παρακινήσεις εκεί όπου η ίδια η Κυβέρνηση έκανε αυτό που δεν θα είχε ποτέ καταφέρει να κάνει ο μεγαλύτερος από τους εχθρούς της; Δεν είναι αναγκαίο, χωρίς αμφιβολία, να σας περιγράψω τη διαγωγή της. Ακόμη κι αν δεν θα γνωρίζατε παρά την καλύτερη όψη αυτού που γινόταν στην Τουρκία, θα αρκούσε για να συμπεράνετε ότι η ίδια η Κυβέρνηση θα προκάλούσε την επανάσταση των Επαρχιών της.

Ο Καρατζάς, στο σημείο αυτό, επανέρχεται στο ζήτημα της ξένης ανάμειξης και επιστρατεύει ένα ακόμα επιχείρημα που σχοπεύει, αυτή τη φορά, την ίδια την οθωμανική διοίκηση. Την ευθύνη δεν τη φέρουν οι Έλληνες που επαναστάτησαν. Η Πύλη με τη διαγωγή της είναι αυτή

που οδήγησε τα πράγματα σε τέτοιο σημείο ώστε να επαναστατούν οι «επαρχίες» της. Για την επανάσταση των Ελλήνων υπεύθυνος είναι ο ίδιος ο Σουλτάνος, γιατί δεν διοικεί ορθά και δίκαια τους λαούς του, όπως αρμόζει σε έναν άξιο ηγεμόνα. Τα αίτια της επανάστασης των Ελλήνων είναι, λοιπόν, ενδογενή: η καταπίεση των χριστιανών, οι αδικίες που διαπράττονται από τους αξιωματούχους της Πύλης, οι ατιμώρητες καταχρήσεις τους, όλα εκείνα τα συμπτώματα που συνέχονται με την «κακή» διοίκηση και την «παρακμή» της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της άλλοτε κραταιάς Βασιλείας.

Ακόμη και σήμερα ποια είναι τα μέτρα που έχει λάβει η Πύλη για να θεραπεύσει ένα από τα δεινά της εξέγερσης: Οδήγησε αθώα πρόσωπα στη λαιμητόμο, και θα μου επιτρέψετε να τα θεωρήσω ως τέτοια επειδή τα κρίματά τους δεν είναι διαπιστωμένα από μια κρίση. Καταδίκασε στον πιο επονειδιστο θάνατο τον Πατριάρχη, τον ηγέτη της Ελληνικής Εκκλησίας, και, το κυριότερο, εκείνον ο οποίος πραγματικά την εκδούλευσε [την Πύλη] σε αυτήν την ευκαιρία: με μια λέξη, έπραξε κάθε τι για να συνεργήσει στα σχέδια του Υψηλάντη, επειδή κατέστησε αυτόν τον πόλεμο θρησκευτικό, ένα πόλεμο μέχρι θανάτου ανάμεσα στα δύο έθνη.

Η αναποτελεσματικότητα και, ουσιαστικά, η παρακμή του οθωμανικού κράτους καταγράφεται στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει την εξέγερση των Ελλήνων. Ο Σουλτάνος, αντί να παρουσιάζεται υπεράνω των θρησκευτικών διαφορών, ικανός να «ακούσει» τα, πολλές φορές, «δίκαια» αιτήματα που οδηγούν τους λαούς στον ξεσηκωμό, ως «ακριβοδίκαιος» ηγεμόνας που διοικεί τους λαούς με «κρίση» και την αίσθηση του δικαίου, συμπεριφέρεται άκριτα και άδικα, πράγμα το οποίο σε καμία περίπτωση δεν οδηγεί στη «θεραπεία» των δεινών της εξέγερσης. Ταυτόχρονα, ο λόγος του Καρατζά, απευθυνόμενος σε έναν ευρωπαϊκό διπλωμάτη, προσαρμόζεται και εκφέρεται στους όρους του δικού του πολιτικού λογισμού, τους οποίους επίσης γνωρίζει, λόγω της θέσης του, ο φαναριώτης ηγεμόνας. Το οθωμανικό κράτος παρουσιάζεται στο λόγο του Καρατζά να παραβιάζει τους θεμελιώδεις κανόνες δικαίου, να φέρεται «βάνανυσα» απέ-

ναντι στους υπηκόους του, να τους ενοχοποιεί και να τους καταδικάζει χωρίς καμία «διαπιστωμένη κρίση», όπως αρμόζει σε ένα «πολιτισμένο» κράτος. Δεν νοείται ευνομούμενη πολιτεία χωρίς την τήρηση των στοιχειωδών εκείνων διαδικασιών σύμφωνα με τις οποίες θα κρίνονται και θα ελέγχονται, διαπιστωμένα και όχι αυθαίρετα, οι αξιόποινες πράξεις και θα απονέμεται, κατά συνέπεια, η δικαιοσύνη. Η Πύλη διαπράττει «παράνομια» με το να θανατώνει ανθρώπους, κρίνοντάς τους, έτσι κι αλλιώς και εκ των προτέρων, ένοχους.

Στο λόγο του Καρατζά το οθωμανικό κράτος ταυτίζεται με τη «βαρβαρότητα» σε αντίθεση με τις αρχές και τις αξίες που διέπουν την πολιτική οργάνωση του πολιτισμένου δυτικού κόσμου. Ο Καρατζάς μνημονεύει την περίπτωση του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε', ο οποίος, αν και απέδιδε πάντοτε νομιμοφροσύνη στην Πύλη, με την έκδοση του γενικού αφορισμού των επαναστατών βρήκε τραγικό θάνατο.¹³ Ο πατριάρχης, όμως, είναι ο ηγέτης της «Ελληνικής Εκκλησίας» και με τον απαγχονισμό του η Πύλη δεν κατάφερε τίποτα άλλο από το να νομιμοποιήσει έτσι, ουσιαστικά, τα σχέδια του Υψηλάντη. Με την τακτική που ακολούθησε κατάφερε να καταστήσει τη θρησκευτική διαφορά, από οργανωτική αρχή του οθωμανικού συστήματος, ένα κεντρικό πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα στις δύο θρησκείες, στο πλαίσιο του οποίου οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους οργανώνονται τώρα σε μια σχισματική αντιπαράθεση, που εκδηλώνεται με τη μορφή θρησκευτικού πολέμου ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Έτσι, είναι η Πύλη αυτή που προσδιόρισε τις εξελίξεις προς την κατεύθυνση ενός «μέχρι θανάτου» πολέμου και μάλιστα με τέτοιο τρόπο, ώστε να μη προσφέρεται πλέον η δυνατότητα επιστροφής στην παλαιά τάξη πραγμάτων.

Σε αυτήν την κατάσταση πραγμάτων είναι αναμφίβολα δύσκολο να

13. Ι. Φιλίμων, *Δοκίμιον Ιστορικών περί της Ελληνικής Επανάστασεως*, Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, 1967 (α' έκδ. 1859), τ. 2, σσ. 113-118. Βλ. και, ό.π., τ. 3, (α' έκδ. 1860), σσ. 210-231. Για το ίδιο θέμα, βλ. Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα, Μέλισσα, 1967 (ε' έκδ.), τ. 1, σσ. 247-271.

προβλέψει κανείς την έκβαση αυτού του πολέμου, αλλά μου φαίνεται παραπάνω από βέβαιο ότι δεν είναι καθόλου αντίθετο στα πολιτικά και εμπορικά συμφέροντα της Ευρώπης (το) να υποκύβουν οι Τούρκοι. Σε αυτό το σημείο βρίσκω περισσότερα πλεονεκτήματα, και αδυνατώ να ανακαλύψω το μικρότερο μειονέκτημα.

Είναι αποκαλυπτική η ομολογία του Καρατζά για την αδυναμία του να προβλέψει την έκβαση του πολέμου. Εδώ, το στοιχείο της πρόβλεψης, μια εμπειρική γνώση η οποία μνημονεύεται στον τρόπο με τον οποίο οργανώνουν τη δράση και ρυθμίζουν τις σχέσεις τους με την κεντρική εξουσία σε συγκυρίες κρίσης ηγεμόνες του τύπου του Καρατζά, παραμένει ανενεργό στη συγκυρία αυτή. Το κανονικό, το γνωστό, το προβλεψίμο, παραχωρούν τώρα τη θέση τους στο άγνωστο, το πιθανό, το καινούργιο. Βέβαια, για το ενδεχόμενο της ήττας των Ελλήνων ο Καρατζάς δεν κάνει λόγο. Δεν διστάζει, όμως, να μιλήσει για την άλλη εκδοχή, την ήττα των Τούρκων. Σε μια τέτοια περίπτωση, η Ευρώπη δεν κινδυνεύει αντίθετα, μάλιστα, ο ηγεμόνας θεωρεί πως κάτι τέτοιο δεν θα ήταν ασύμβατο με τα συμφέροντά της, πολιτικά και οικονομικά. Άρα, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις δεν πρέπει να αντιμετωπίζουν την ενδεχόμενη αποδιάρθρωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας —άρα και την επανάσταση— ως τον κίνδυνο που απειλεί το καθεστώς ισορροπίας που έχει επιτευχθεί στην Ευρώπη.

Φοβούνται, θα έλεγε κανείς, ότι η ηθική συνέπεια αυτής της επανάστασης είναι να θλάψει τις νόμιμες Κυβερνήσεις της Ευρώπης συγκρίνοντας τη νομιμότητά τους με την παρανομία της Οθωμανικής εξουσίας: τους κάνει μεγαλύτερη ζημιά το να υποθέτουμε για αυτές τις ίδιες αρχές με εκείνες που επέφεραν την επανάσταση της Ελλάδας.

Ο Ι. Καρατζάς επιστημαίνει ότι η επανάσταση των Ελλήνων δεν έχει σκοπό να πλήξει τις νόμιμες κυβερνήσεις της Ευρώπης, και η σύγκριση αυτών των κυβερνήσεων με την «παράνομη» οθωμανική διοίκηση, είναι ατυχής. Μια τέτοια σύγκριση θα οδηγούσε σε εσφαλμένα συμπεράσματα όσον αφορά το πολιτικό καθεστώς που έχει επιτευχθεί στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων. Ο Ι. Καρατζάς γνωρίζει την ευρωπαϊκή,

διπλωματία της εποχής. Υπενθυμίζουμε ότι βρισκόμαστε λίγο μετά το συνέδριο του Λάυμπαχ, όπου οι συζητήσεις είχαν να κάνουν με το αν η «αρχή της νομιμότητας», η πολιτική της υπεράσπισης των υφιστάμενων καθεστώτων, αφορούσε και την Οθωμανική Αυτοκρατορία και αν το συνέδριο ήταν αρμόδιο να ασχοληθεί με την ελληνική επανάσταση.¹⁴ Στην επιστολή επιχειρεί, λοιπόν, να αντικρούσει την άποψη της Αυστρίας, ότι οι εξεγέρσεις των Ισπανών, Ιταλών και Ελλήνων ήσαν αλληλένδετες και είχαν σκοπό την ανατροπή της πολιτικής τάξης στην Ευρώπη.

Τα σπέρματα αυτής της επανάστασης υπάρχουν από την πτώση της Ελληνικής Αυτοκρατορίας. Η διαφορά της θρησκείας, των ηθών, της γλώσσας, η σκληρότητα, η άγνοια, η βαρβαρότητα της κυβέρνησης, όλα τέλος, συνέβαλαν στο να διατηρηθούν, και δεν πρέπει να είμαστε έκπληκτοι να τα βλέπουμε να αναπτύσσονται σήμερα.

Οι κυβερνήσεις της Ευρώπης δεν έχουν τίποτα να φοβηθούν από την επανάσταση των Ελλήνων, διότι αυτή δεν συνιστά προϊόν μιας ταραχώδους πολιτικής συγκυρίας και, άρα, δεν μπορεί να συσχετισθεί με τις υπόλοιπες επαναστατικές κινήσεις της εποχής. Ο Καρατζάς, μιλώντας για το «έθνος» του, αναφέρεται στο παρελθόν και στην ιστορία της οθωμανικής κατάκτησης, ανασυστήνοντάς την ως την ιστορία της «πτώσης της Ελλη-

14. Εμμ. Ι. Ρούκουνας, *Διπλωματική Ιστορία*, 19ος αιώνας, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1977 [πρώτη έκδ. 1975], σσ. 46-47· βλ., επίσης, Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικών*, ό.π., τ. 4, σσ. 8-16. Το Συνέδριο απέφυγε τη στρατιωτική παρέμβαση, υιοθέτησε μια στάση ουδετερότητας απέναντι στην ελληνική περίπτωση, αλλά η Διακήρυξη του Συνεδρίου (30 Απριλίου / 12 Μαΐου 1821), που εξέφραζε τις απόψεις του Μέττερνιχ και παρά τις παραχωρήσεις προς τη Ρωσία, καταδίκασε την ελληνική επανάσταση, έστω και έμμεσα: «Οι ηγεμόνες (...) σεβόμενοι τα δικαιώματα και την ανεξαρτησίαν πάσης νομίμου εξουσίας, εθεώρησαν ως νομίμως μη ούσαν και εναντίον των αρχών, ως θεμελιώ το δημόσιον δίκαιον της Ευρώπης, πάσαν αξιουμένην μεταρρύθμισιν, ενεργουμένην δια της επαναστάσεως και της καθαράς ισχύος. Κατά την διακήρυξιν ταύτην ενήργησαν προς τε τα εν Νεαπόλει συμβάντα, τα εν Πεδεμοντίω, και ως προς εκείνα έτι, άτινα, καίτοι υπό περιστάσεις πολλώ διαφόρους, αλλά δια συνδυασμών επίσης εγκληματικών, παρέδωκαν προ μικρού το ανατολικόν της Ευρώπης μέρος εις ταραχάς ανυπολογίστους.» Ι. Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικών*, ό.π., σσ. 8-9.

νικής Αυτοκρατορίας», με σκοπό να θεμελιώσει, έτσι, σε μια «ελληνική» συνέχεια και ιστορία το σύγχρονο αίτημα για την εθνική αποκατάσταση. Ο φαναριώτης πρίγκιπας επιχειρεί να εντάξει την ελληνική επανάσταση, σε μια ευρύτερη ιστορική συνέχεια και προοπτική και να της αποδώσει, έτσι, ένα ιδιαίτερο ιστορικό βάρος. Η αναφορά στο μακρινό παρελθόν, την εποχή της «Ελληνικής Αυτοκρατορίας», είναι προϊόν της τακτικής να νομιμοποιηθεί η ελληνική επανάσταση, ως ένα δικαιώνιο πρόταγμα, η δίκαιη αντίδραση του ελληνικού χριστιανικού κόσμου απέναντι στην οθωμανική κατακτηση, δηλαδή στο σφετερισμό του θρόνου του «Βασιλείου» από τον Σουλτάνο. Η επανάσταση των Ελλήνων δικαιώνεται από την ίδια την ιστορία, φέρει το βάρος μιας κληρονομιάς που έχει αναλάβει το έθνος από την εποχή της «πτώσης» της αυτοκρατορίας, κληρονομιά με βάση την οποία έχει διαμορφώσει τη μακραίωνη ιστορία του σε σταθερή, πάντοτε, διάκριση από τον οθωμανό κατακτητή.

Σύμφωνα με τον Καρατζά, υπήρχαν πολλοί λόγοι για να επαναστατήσουν οι Έλληνες: η θρησκεία, τα ήθη, η γλώσσα συνιστούν στοιχεία που τους διακρίνουν εσαεί από τον κατακτητή, όπως επίσης και η σκληρότητα και η βαρβαρότητα του κατακτητή, που καθιστούν τον αγώνα τους δίκαιο και αναπόφευκτο. Ο Καρατζάς καταφεύγει σε πολιτισμικά στοιχεία διαφοροποίησης του «εθνικού σώματος» από τον κατακτητή και σε μια σειρά αρνητικών αξιολογήσεων αυτού του τελευταίου ως «Άλλου». ¹⁵ Από τη μια μεριά, λοιπόν, τοποθετείται η διαφορά της θρησκείας, των ηθών και της γλώσσας και, από την άλλη, η σκληρότητα, η άγνοια, η βαρβαρότητα της οθωμανικής εξουσίας. Αν αντιστρέψει κανείς το συλλογισμό του Καρατζά θα ανακαλύψει τη διαδικασία συγκρότησης της εθνικής ταυτότη-

15. «Προσδιορισμός του έθνους σημαίνει αναγκαστικά διάκριση από άλλα έθνη: το να ορίσω από τι συνίσταται το έθνος σημαίνει, ταυτόχρονα, να ορίσω και από τι δεν συνίσταται —κοντολογίς, να δώσω και τον ορισμό του μη έθνους. Η απόδοση, λοιπόν, συγκεκριμένου εθνικού χαρακτήρα σε κάποιο σώμα ανθρώπων συνεπάγεται, άμεσα την άρνηση, αυτού του χαρακτήρα σε άλλα παρόμοια σύνολα και, έμμεσα, την αναγνώριση, σε αυτά άλλων, αντιθετικών με τα εθνικά, γνωρισμάτων». Π. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων, 1992, σ. 131.

τας, το «Εμείς», που προσδιορίζεται από τον ειρηνικό/πολιτισμένο βίο, τη μόρφωση και τον πολιτισμό σε διάκριση με τον «Άλλο», τον μουσουλμάνο αλλά και «βάρβαρο» τούρκο εχθρό.

Στην επιστολή του ο Καρατζάς εντοπίζει ένα μονάχα κίνδυνο για την Ευρώπη και τις κυβερνήσεις της, ο οποίος θα μπορούσε να παρουσιαστεί στην περίπτωση που η «τύχη» δεν ευνοήσει τους Έλληνες στον πόλεμο που έχουν αναλάβει απέναντι στον κατακτητή και, μπροστά στην απελπισία τους, αναζητήσουν την προστασία κάποιου ισχυρού, με αποτέλεσμα να διασαλευθεί το υφιστάμενο καθεστώς πολιτικής ισορροπίας στην ευρωπαϊκή Ήπειρο.

Εάν υπάρχει κάτι για να φοβούνται σε αυτήν τη μάχη που έχει ξεκινήσει, είναι η απελπισία των Ελλήνων εάν η τύχη δεν σταθεί ευνοϊκή για αυτούς: απελπισία που θα μπορούσε να στραφεί προς όφελος μιας από των πρωτίστων δυνάμεων χάρη στις θαλάσσιες δυνάμεις της και τα εμπορικά πλεονεκτήματά της.

Μέχρι τώρα, βέβαια, δεν υπήρξαν ξένες παρακινήσεις ή παρεμβάσεις. Αν όμως τα πράγματα δεν εξελιχθούν θετικά για τους Έλληνες, ίσως υπάρξει, μέσα στην απελπισία τους, η ανάγκη να προσφύγουν στην ξένη βοήθεια. Ο Ι. Καρατζάς δεν διευκρινίζει ποια ευρωπαϊκή δύναμη εξυπνοεί. Πιστεύουμε ότι πρόκειται για την Αγγλία, η οποία από τη Διάσκεψη του Τροπιάου είχε κρατήσει απόσταση από τις υπόλοιπες δυνάμεις ως προς το θέμα των στρατιωτικών επεμβάσεων της Ιερής Συμμαχίας. Η Αγγλία προσανατολιζόταν κατά των επεμβάσεων για λόγους πολιτικούς, που αφορούσαν στην προστασία των οικονομικών της συμφερόντων. Ο Ι. Καρατζάς, γνωρίζοντας τις απόψεις του Γκεντς και, κατά συνέπεια, της Αυστρίας για μια ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων στην Ευρώπη, θέτει στο διπλωματικό παιχνίδι την περίπτωση της ενεργούς ανάμειξης στο ελληνικό ζήτημα μιας από τις μεγάλες δυνάμεις, γεγονός το οποίο θα συνέβαλε στην ανατροπή των ισορροπιών στο υφιστάμενο ευρωπαϊκό πολιτικό καθεστώς. Βέβαια, το επιθυμητό για τον Καρατζά θα ήταν η συμπαράσταση των χριστιανικών δυνάμεων της Ευρώπης προς την ελληνική επα-

νάσταση για την επικράτησή της ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η φυγή του Καρατζά από το Βουκουρέστι και οι αλλαγές που ακολούθουν στις παραδουνάβιες ηγεμονίες (Κανονισμός του 1819)¹⁶ θα σημάζουν την οριστική απομάκρυνσή του από τους μηχανισμούς εξουσίας του οθωμανικού συστήματος και την προφανή, πλέον, άρση των όρων αναπαραγωγής του κοινωνικού και πολιτικού του καθεστώτος ως ηγεμόνα. Οι αλλαγές που επέφερε η οθωμανική διοίκηση στους όρους άσκησης της εξουσίας στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, αλλαγές που αφορούσαν κυρίως τους Φαναριώτες, ήταν ένα γεγονός που ενδιέφερε άμεσα τον Καρατζά.¹⁷ Οι διαδικασίες αποκλεισμού του ίδιου και της οικογένειάς του από το παιχνίδι των αξιωμάτων σηματοδοτεί την αλλαγή των όρων με τους οποίους ο Καρατζάς αντιλαμβάνεται τη θέση του και οργανώνει τις συνθήκες της κοινωνικής και πολιτικής του αναπαραγωγής.¹⁸

Ο πρίγκιπας Καρατζάς θα βρει καταφύγιο στην Πίζα, όπου θα βρεθεί μαζί με άλλους έλληνες της διασποράς —ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν τα ονόματα του μητροπολίτη Ιγνατίου και του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Παράλληλα με την παρουσία των Ελλήνων στην Πίζα, συναντάμε εδώ την εποχή αυτή και γνωστούς άγγλους φιλελεύθερους, όπως είναι οι ποιητές Σέλλεϋ και Μπάυρον. Η Πίζα, όπως και το γειτονικό λιμάνι Λιβόρνο, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ιστορία της ελληνικής επανάστασης.

16. A. Otetea. «La désagrégation du régime phanariote». στο: *L'Époque phanariote*. ό.π., σσ. 439-445, Β.Β. Σφυρόερας, «Ο κανονισμός του 1819 για την εκλογή των Φαναριωτών στις Ηγεμονίες και στη Δραγομανία», στο: *Νεοελληνικός Διαφωτισμός, αφιέρωμα στον Κ.Θ. Δημαρά*, π. *Ο Ερασιστής*, 11 (1974), Αθήνα, 1980, σσ. 568-579.

17. Το ίδιο το κείμενο του κανονισμού όριζε ρητά τις οικογένειες που είχαν τη δυνατότητα να αναλάβουν τις ηγεμονίες: την οικογένεια του Σακράτου Καλλιμάχη, ο οποίος ήταν τότε ηγεμόνας της Μολδαβίας και δεν ακολούθησε τον Καρατζά στην «περιπέτειά» του, παρά τις προτροπές του τελευταίου για μια από κοινού δράση, του Αλέκου Σούτσου, ηγεμόνα της Βλαχίας, την οικογένεια του Μιχαήλ Σούτσου, ο οποίος ήταν Μεγάλος Δραγομάνος, και την οικογένεια του αποθανόντος Αλεξάνδρου Μουρούζη. Βλ. Β. Σφυρόερας, «Ο κανονισμός», ό.π., σ. 577.

18. Γ. Κ. Θεοδορίδης, «Το επεισόδιο Καρατζά», ό.π., σ. 116.

Στο πλαίσιο, όμως, αυτού του σημειώματος δεν μπορούμε να επεκταθούμε περισσότερο στη σημασία της Πίζας, ως τόπου συνάντησης ανθρώπων και ιδεών και συγκρότησης πολιτικών ιδεολογιών. Θα περιοριστούμε μόνο στην υπενθύμιση δύο σημαντικών παρατηρήσεων. Η πρώτη αφορά στον Ι. Καρατζά και την εμπλοκή του στα σχέδια της Φιλικής Εταιρείας, της οποίας το πρόγραμμα, η οργάνωση και λειτουργία από το 1817 και μετά παρουσιάζουν ραγδαία ανάπτυξη. Κάποια στιγμή ακούγεται και το όνομα του πρίγκιπα στις υποψηφιότητες για την αρχηγία της. Το σίγουρο είναι ότι οι φιλικοί περίμεναν από αυτόν μια ισχυρή οικονομική ενίσχυση. Τα πράγματα διασαφηνίζονται ακόμα περισσότερο όταν φθάνουν στην Πίζα ο Αθανάσιος Τσακάλωφ (Νοέμβριος 1819) και ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος (Απρίλιος 1820). Οι Έλληνες της Πίζας έχουν πια άμεσες πληροφορίες για τη δράση της Εταιρείας και τα επαναστατικά της σχέδια. Η δεύτερη παρατήρηση συνοψίζεται στο ότι στην Πίζα υπήρξε,

μια συνάντηση δύο πολιτικο-ιδεολογικών συνόλων, όπως αυτά είχαν διαμορφωθεί σε διαφορετικούς χώρους, το ένα είναι ο ριζοσπαστικός ρομαντισμός στην αγγλική φιλελεύθερη εκδοχή του, και το άλλο ο κρατικός ηγεμονικός διαφωτισμός στη φαναριώτικη εκδοχή του αντίστοιχα.¹⁹

Ο κοινωνικο-πολιτικός χώρος της Πίζας θα αποτελέσει, λοιπόν, προνομιακό πεδίο για τη δημιουργία νέων ιδεολογικών ζυμώσεων και νέων πολιτικών προσανατολισμών για τους φορείς των εθνικών ιδεών.

Η ελληνική επανάσταση εκδηλώνεται τη στιγμή που κυριαρχεί στην Ευρώπη η Ιερή Συμμαχία και η πολιτική της εμπεδώνεται μετά τις αποφάσεις για στρατιωτικές επεμβάσεις, προκειμένου να αποτραπούν οι φιλελεύθερες κινήσεις και τα επαναστατικά κινήματα.²⁰ Σε ένα τέτοιο, ήδη

19. Β. Παναγιωτόπουλος, «Κάτι έγινε στην Πίζα το 1821», *Τα Ιστορικά*, 5 (1986), σ. 178.

20. Για την κατάσταση στην Ευρώπη, την Ιερή Συμμαχία και το Συνέδριο της Βιέννης, βλ. Α. Debidour, *Histoire Diplomatique de l'Europe 1814-1878. La Sainte Alliance*, τ. Α', Παρίσι, 1931, σσ. 17-69 και 70-98· Εμμ. Ι Ρούκουνας, *Διπλωματική Ιστορία*, ό.π., σ. 20 κ.ε. Επίσης, Δ. Βισβίζη-Δοντά, «Συνέδριο της Βιέννης», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σσ. 366-375, ιδιαίτερα, σσ. 372-374.

διαμορφωμένο, διεθνές πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο ήταν δύσκολο να γίνει αποδεκτή μια επανάσταση που συνιστούσε κίνδυνο για τη διασάλευση της ευρωπαϊκής ισορροπίας και τάξης. Αυτό το πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η επανάσταση γινόταν περισσότερο κατανοητό από τους ανθρώπους που ζούσαν έξω από τον ελλαδικό χώρο. Η Πίτσα, στην περίπτωση μας, τους επέτρεπε να παρακολουθούν από κοντά την κατάσταση και τις αλλαγές στους κόλπους της διεθνούς πολιτικής. Από τη στιγμή που η επανάσταση έγινε πραγματικότητα, οι Έλληνες της διασποράς θα επιδοθούν σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης ενός εξηγητικού/νομιμοποιητικού πλαισίου, στη βάση του οποίου θα δικαιωνόταν ο αγώνας για την πολιτική αυτονομία του ελληνικού έθνους.

Από την επιστολή προκύπτει ότι το κύριο μέλημα του Καρατζά ήταν ακριβώς η νομιμοποίηση και δικαίωση της επανάστασης. Ολόκληρη την επιστολή τη διατρέχει η προσπάθεια να παρουσιαστεί η νομιμότητα και το «δίκαιο» του επαναστατικού εγχειρήματος, δηλαδή, ο μη ανατρεπτικός χαρακτήρας της «εθνικής» επανάστασης αναφορικά με την ευρωπαϊκή τάξη και νομιμότητα. Σε αυτόν το λόγο οφείλεται, εξάλλου, και η απόσταση που παίρνει ο Καρατζάς από τις ενέργειες του Γενικού Επιτρόπου της Αρχής της Φιλικής Εταιρείας, Αλ. Υψηλάντη. Όμως, στην πολιτική αξιολογία του Καρατζά ο Αλ. Υψηλάντης δεν κατέχει σημαντική θέση, ως πολιτική προσωπικότητα με ηγετικές ικανότητες και γι' αυτό υποβαθμίζεται και ο ρόλος του ως Γενικού Επιτρόπου και θεωρείται επικίνδυνη η εμπλοκή του στις υποθέσεις του έθνους. Ο Γενικός Επίτροπος παρουσιάζεται ως «ένας Υψηλάντης», δηλαδή ένας «τυχάιος», χωρίς ιδιαίτερες αρχηγικές, χαρισματικές ικανότητες που ευνοήθηκε από τη συγκυρία, ενώ στη θέση του θα μπορούσε να ήταν ο «κοισσώθηκες». Στην αξιολογική κλίμακα του Καρατζά ο άξιος ηγέτης, αυτός που θα τεθεί στην κορυφή της κίνησης για την ανεξαρτησία του έθνους, θα πρέπει να συγκεντρώνει τα χαρίσματα και τις ικανότητες της «σωφροσύνης» και της «μετριοπάθειας» και ο Υψηλάντης δεν συγκαταλέγεται ανάμεσα στους «μετριοπαθείς και φρόνιμους». Θα λέγαμε ότι, πίσω από την προσωπική αντιπαράθεση ανάμεσα στους δυο πρίγκιπες

Φαναριώτες, προβάλλουν δύο διαφορετικές πολιτικές αντιλήψεις και στρατηγικές για το «ποθούμενο», τον σχεδιασμό και την υλοποίηση του εγχειρήματος της εθνικής αποκατάστασης του γένους.

Το εγχείρημα του Αλ. Υψηλάντη αντιμετωπίζεται από τον Καρατζά ως πράξη «απονενοτημένη», αλλά και, κυρίως, ως πράξη ανυπακοής απέναντι στο ίδιο το έθνος του, αφού ο πρίγκιπας δεν έλαβε υπόψη του το εξουσιαστικό υπόδειγμα των «μετριοπαθών και φρονίμων» ηγεμόνων και έγινε ο κύριος υπεύθυνος για τα «δεινά» που υπέστη το έθνος. Η λογική της επιβίωσης και διατήρησης του γένους, που κυριαρχεί στην πολιτική πρακτική χριστιανών ηγεμόνων, όπως ο Καρατζάς, δεν αφήνει περιθώρια για την υιοθέτηση απονενοτημένων σχεδίων, που οδηγούν το γένος στον όλεθρο και την καταστροφή. Έτσι, το εγχείρημα του Υψηλάντη χαρακτηρίζεται, επίσης, ως πράξη ανυπακοής απέναντι στον Σουλτάνο και σε ό,τι αντιπροσωπεύει για τη χριστιανική κοινότητα η οθωμανική νομιμότητα. Συνιστά, όμως, ανυπακοή και όσον αφορά την αρχή της ευρωπαϊκής νομιμότητας. Η εκδήλωση επανάστασης που αντιστρατεύεται μια νόμιμη ηγεσία λογίζεται από την πολιτική των Ευρωπαίων ως «εγκληματοική ενέργεια».

Στη λογική του Καρατζά το άκαιρο και παράτολμο εγχείρημα του Υψηλάντη υπερβαίνει τα όρια του επιθυμητού και του επιτρεπτού. Από την άλλη, όμως, ο Καρατζάς, όταν αναφέρεται στον Σουλτάνο, η κατηγορία που του απευθύνει είναι ότι δεν είναι ο «σωστός» και «ακριβοδίκαιος» βασιλιάς και αυτός, ουσιαστικά, υπήρξε ο λόγος που ξεστηκώθηκαν οι λαοί.²¹ Από τη στιγμή που ο Σουλτάνος διαπράττει «αδικίες» σε βάρος των λαών του και, κατά συνέπεια, δεν ανταποκρίνεται στο ρόλο του «δίκαιου» ηγεμόνα, αίρεται και η νομιμότητα του οθωμανικού συστήματος. Όταν,

21. Ν. Θεοδοκάς, «Παράδοση και νεωτερικότητα. Σχόλια για το εικοσιένα», *Τα Ιστορικά*, 17 (1992), σ. 365· Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1993, σ. 118: «Αλλωστε, η συναλλαγή με την κατάκτηση, η συγχρότηση των πολιτικών αξιώσεων, αλλά και ο πολιτικός πολιτισμός της εποχής προϋποθέτουν ένα «δίκαιο βασιλιά», ικανό και αρμόδιο να απονείμει δικαιοσύνη». Για τη λειτουργία της νοηματικής κατηγορίας «σουλτάνος-βασιλιάς» στο πλαίσιο της κατακτημένης κοινωνίας, *αυτόθι*, σσ. 116-122.

όμως, ο Καρατζάς στρέφεται προς τους ξένους, όταν στο στόχαστρο του λόγου του τίθενται οι Ευρωπαίοι, υιοθετεί μια σύγχρονη, δυτικόφρωνη φρασεολογία και επιχειρηματολογία. Κάνει λόγο για «πολιτικά» και «εμπορικά» συμφέροντα, για την ισορροπία των δυνάμεων στην Ευρώπη και πιθανή διατάραξή της, για την έλλειψη, τέλος, κανόνων δικαίου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία που συνιστά προσβολή για τις φιλελεύθερες αντιλήψεις περί δικαιοσύνης.

Το διακύβευμα της επανάστασης για τον Καρατζά είναι η εκπλήρωση ενός δίκαιου αιτήματος και, βέβαια, την ευθύνη της αναταραχής δεν τη φέρουν οι Έλληνες. Ο Καρατζάς επιχειρεί να περιγράψει την επανάσταση και, κατά συνέπεια, να την ερμηνεύσει: δηλαδή, να ανασυγκροτήσει το γεγονός, αναφερόμενος σε διαχρονικές, πάγιες αντιθέσεις που ενυπάρχουν στο εσωτερικό του οθωμανικού συστήματος της κατάκτησης και που εκδηλώνονται στη συγκυρία αυτή που «αφυπνίζεται» το έθνος. Η θρησκευτική διαφορά μουσουλμάνος-χριστιανός συνιστά συστατικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της οργάνωσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η συνάντησή του Καρατζά με τις εθνικές πολιτικές ιδέες θα έχει ως συνέπεια το θρήσκευμα να μην χαρακτηρίζει απλά και μόνο μια κοινότητα ομοδόξων, αλλά να αποτελεί επίσης —και κυρίως— έναν από τους συνεκτικούς αρμούς για τη σύσταση του εθνικού σώματος, δηλωτικό συστατικό της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, και να υπηρετεί από τη θέση αυτή, μια νέα πολιτική αρχή, το πρόταγμα της πολιτικής ανεξαρτησίας του έθνους. Έτσι, στη συγκυρία αυτή, η υφιστάμενη θρησκευτική διαφορά ανάμεσα στους κατακτητές και τους κατακτημένους μεταγράφεται σε ένα νέο πολιτικό πλαίσιο, όπου παράγεται μια νέα κοινωνική και πολιτική ταυτότητα. Οι χριστιανοί ορθόδοξοι και οι μουσουλμάνοι κατακτητές ανήκουν σε διαφορετικά «έθνη» και οι αντιθέσεις τους, που στηρίζονται σε θρησκευτικές διαφορές, μεταγράφονται και οργανώνονται τώρα σε εθνικές διακρίσεις: οι δύο κοινότητες εμπλέκονται, όπως λέει και ο Καρατζάς, σε έναν «πόλεμο θρησκευτικό, έναν πόλεμο μέχρι θανάτου ανάμεσα σε δύο έθνη».²²

22. «Η θρησκεία αλλάζει, πολιτικοποιείται, ως προς τις χρήσεις και τη λειτουργικό-

Στην πολιτική ιδεολογία του Καρατζά, ο πατριάρχης δεν είναι μόνον η «κεφαλή των ορθοδόξων» αλλά και ο ηγέτης της «Ελληνικής Εκκλησίας» και, στη βάση αυτή, την παραδοσιακή οικουμενικότητα του Πατριαρχείου έρχεται να υποκαταστήσει τώρα μια νέα πολιτική θρησκεία.²³ Εδώ, πρόκειται για τη διάσταση εκείνη του ελληνικού εθνικισμού να οικειοποιηθεί το σύνολο των χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να το ενσωματώσει σε μια νέα πολιτική συλλογική ταυτότητα, το ελληνικό έθνος.

Αν και ολόκληρη η επιστολή του Ι. Καρατζά συνιστά έναν λόγο υπέρ της επανάστασης, ο ίδιος δηλώνει, και μάλιστα την ώρα που εξελίσσονται τα γεγονότα του πολέμου, ότι είναι αντίθετος με το εγχείρημα του Ίψηλάντη και, ακόμα, ότι δεν γνωρίζει ποια θα είναι η έκβαση αυτού του πολέμου. Ο πρίγκιπας βιώνει και αναπαριστά με δραματικό τρόπο τα γεγονότα, τις εξελίξεις των οποίων δεν είναι σε θέση να προβλέψει. Η επανάσταση δεν έχει εδραιωθεί και ο κίνδυνος για την καταστολή της παραμένει. Θα λέγαμε ότι το ενδεχόμενο αυτό παρουσιάζεται το πιο πιθανό για τους ανθρώπους της εποχής. Ο Ι. Καρατζάς βιώνει, όμως, και είναι και ο ίδιος φορέας των αντιφάσεων που ανέδειξαν τα εθνεγερτικά παραγγέλματα στους κόλπους του ελληνισμού.

Η επανάσταση, ως συγκεκριμένη πολιτική προοπτική που οργανώνεται με αναφορά την «αποκατάσταση του γένους» και, ιδιαίτερα, ως πρακτική στη συγκυρία και «στη στιγμή της δράσης»,²⁴ συνιστά πεδίο παραγωγής

τητά της, αφού συντελεί στον προσδιορισμό όχι πλέον μιας απλής κοινότητας ομοδόξων, αλλά μιας καινούργιας πολιτισμικής και πολιτικής οντότητας —του έθνους». Π. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, ό.π., σ. 159.

23. «Η παρουσία του θρησκευτικού στοιχείου στον εθνικιστικό λόγο δηλώνει τη διαφοροποίηση του κοινωνικού ρόλου της θρησκείας και αποτελεί έμμεση ένδειξη πως η υπέρβαση της παραδοσιακής κοινωνίας έχει αρχίσει να συντελείται». Αυτόθι, σ. 158.

24. «Η συγκρότηση του νεότερου προτάγματος της πολιτικής αυτονομίας του έθνους και η επανάσταση, ως πεδίο όπου συγκροτείται και δοκιμάζεται μια σχηματική πολιτική προοπτική, δεν προκύπτουν έτσι και αλλιώς, ως απόληξη πρότερων ιστορικών διαδικασιών, αλλά συνιστούν ιστορικό διακύβευμα στους κόλπους του ελληνισμού τη στιγμή της δράσης». Ν. Κοτσαρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση*, ό.π., σ. 238.

αντιπαράθεσων και συγκρούσεων στο επίπεδο και στους κόλπους της ηγεσίας των κατακτημένων, καθώς εκδηλώνει διαφορετικές, όσο και ετερογενείς, κοινωνικοπολιτικές αντιλήψεις και σχεδιασμούς και αποδεσμεύει αντικρουόμενες πολιτικές στρατηγικές για την υλοποίησή τους.

Ο Καρατζάς, πριν την επανάσταση, διέθετε λόγω της ηγεμονικής του θέσης την απαιτούμενη πολιτική εμπειρία και δυνατότητα, ώστε να συνδιαλέγεται με την Πύλη. Οι στρατηγικές κοινωνικής αναπαραγωγής και διατήρησης των θέσεων και των αξιωμάτων των Φαναριωτών προσδιορίζουν τη δράση του πρίγκιπα στο πλαίσιο και υπό τους περιορισμούς του οθωμανικού διοικητικοπολιτικού συστήματος.²⁵ Τώρα, με την εκδήλωσή της επανάστασης, ο φαναριώτης πρίγκιπας υποχρεώνεται να διεκδικήσει ρόλους για τον εαυτό του στο πλαίσιο της νέας ιστορικής συνθήκης και να αναζητήσει νέους όρους κοινωνικής και πολιτικής αναπαραγωγής στην προοπτική ενός διαφορετικού, υπό συγκρότηση, αν και αβέβαιου μέλλοντος, καθώς ο δρόμος της επιστροφής στην οθωμανική νομιμότητα, στις θέσεις και τα αξιώματα της οθωμανικής διοίκησης φαίνεται να είναι κλειστός.

Στην επιστολή αυτή αποτυπώνεται η συνάντηση ενός κοινωνικού χώρου με την εθνικιστική ιδεολογία και τα αντίστοιχα πολιτικά σχέδια που εξυφαίνονται στους κόλπους της. Παρ' όλα αυτά, πρόκειται για ένα λόγο που επιχειρεί να αιτιολογήσει και να ερμηνεύσει την εξέγερση των Ελλήνων σύμφωνα με παραδοσιακά πολιτικά σχήματα. Στο εγχείρημα του Καρατζά να αποδώσει, αλλά και να δικαιώσει, αυτό που συντελείται στη συγκυρία, είναι επόμενο να προκύψουν νοθεύσεις και συγχύσεις που παραπέμπουν στην όσμωση διαφορετικών πολιτισμικών και πολιτικών παραδο-

25. «Όσον αφορά στη λειτουργικότητα του συστήματος της κατάκτησης, η εγκαθίδρυση και αναπαραγωγή της τάξης, προϋποθέτουν από την πλευρά των κατακτημένων την αναγνώριση, αλλά και τη θετική ένταξη στους περιορισμούς και τους καταναγκασμούς που θέτουν οι κοινές «αξίες» στην ανθρώπινη πρακτική. Μάλιστα, η λειτουργικότητα του συστήματος επιβάλλει την οργάνωση και, ταυτόχρονα, την αξιοδότηση των κοινωνικών στρατηγικών εν όψει και σε αναφορά προς την «τάξη» και τις «αξίες» που το διέπουν». Ν. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή επανάσταση*, ό.π., σ. 111.

Στην πολιτική ιδεολογία του Καρατζά, ο πατριάρχης δεν είναι μόνον η «κεφαλή των ορθοδόξων» αλλά και ο ηγέτης της «Ελληνικής Εκκλησίας» και, στη βάση αυτή, την παραδοσιακή οικουμενικότητα του Πατριαρχείου έρχεται να υποκαταστήσει τώρα μια νέα πολιτική θρησκεία.²³ Εδώ, πρόκειται για τη διάσταση εκείνη του ελληνικού εθνικισμού να οικειοποιηθεί το σύνολο των χριστιανών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να το ενσωματώσει σε μια νέα πολιτική συλλογική ταυτότητα, το ελληνικό έθνος.

Αν και ολόκληρη η επιστολή του Ι. Καρατζά συνιστά έναν λόγο υπέρ της επανάστασης, ο ίδιος δηλώνει, και μάλιστα την ώρα που εξελίσσονται τα γεγονότα του πολέμου, ότι είναι αντίθετος με το εγχείρημα του Υψηλάντη και, ακόμα, ότι δεν γνωρίζει ποια θα είναι η έκβαση αυτού του πολέμου. Ο πρίγκιπας βιώνει και αναπαριστά με δραματικό τρόπο τα γεγονότα, τις εξελίξεις των οποίων δεν είναι σε θέση να προβλέψει. Η επανάσταση δεν έχει εδραιωθεί και ο κίνδυνος για την καταστολή της παραμένει. Θα λέγαμε ότι το ενδεχόμενο αυτό παρουσιάζεται το πίο πιθανό για τους ανθρώπους της εποχής. Ο Ι. Καρατζάς βιώνει, όμως, και είναι και ο ίδιος φορέας των αντιφάσεων που ανέδειξαν τα εθνεγερτικά παραγγέλματα στους κόλπους του ελληνισμού.

Η επανάσταση ως συγκεκριμένη πολιτική προοπτική που οργανώνεται με αναφορά την «αποκατάσταση του γένους» και, ιδιαίτερα, ως πρακτική στη συγκυρία και «στη στιγμή της δράσης»,²⁴ συνιστά πεδίο παραγωγής

τητά της, αφού συντελεί στον προσδιορισμό όχι πλέον μιας απλής κοινότητας ομοδόξων, αλλά μιας καινούργιας πολιτισμικής και πολιτικής οντότητας —του έθνους». Π. Λέκκας. *Η εθνικιστική ιδεολογία*, ό.π., σ. 159.

23. «Η παρουσία του θρησκευτικού στοιχείου στον εθνικιστικό λόγο δηλώνει τη διαφοροποίηση του κοινωνικού ρόλου της θρησκείας και αποτελεί έμμεση ένδειξη πως η υπέρβαση της παραδοσιακής κοινωνίας έχει αρχίσει να συντελείται». Αυτόθι, σ. 158.

24. «Η συγκρότηση του νεότερου προτάγματος της πολιτικής αυτονομίας του έθνους και η επανάσταση, ως πεδίο όπου συγκροτείται και δοκιμάζεται μια σχισματική πολιτική προοπτική, δεν προκύπτουν έτσι και αλλιώς, ως απόληξη πρότερων ιστορικών διαδικασιών, αλλά συνιστούν ιστορικό διακύβευμα στους κόλπους του ελληνισμού τη στιγμή της δράσης». Ν. Κοταρίδης. *Παραδοσιακή επανάσταση*, ό.π., σ. 238.

αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων στο επίπεδο και στους κόλπους της ηγεσίας των κατακτημένων, καθώς εκδηλώνει διαφορετικές, όσο και ετερογενείς, κοινωνικοπολιτικές αντιλήψεις και σχεδιασμούς και αποδεσμεύει αντικρουόμενες πολιτικές στρατηγικές για την υλοποίησή τους.

Ο Καρατζάς, πριν την επανάσταση, διέθετε λόγω της ηγεμονικής του θέσης την απαιτούμενη πολιτική εμπειρία και δυνατότητα, ώστε να συνδιαλέγεται με την Πύλη. Οι στρατηγικές κοινωνικής αναπαραγωγής και διατήρησης των θέσεων και των αξιωμάτων των Φαναριωτών προσδιορίζουν τη δράση του πρίγκιπα στο πλαίσιο και υπό τους περιορισμούς του οθωμανικού διοικητικοπολιτικού συστήματος.²⁵ Τώρα, με την εκδήλωση της επανάστασης, ο φαναριώτης πρίγκιπας υποχρεώνεται να διεκδικήσει ρόλους για τον εαυτό του στο πλαίσιο της νέας ιστορικής συνθήκης και να αναζητήσει νέους όρους κοινωνικής και πολιτικής αναπαραγωγής στην προοπτική ενός διαφορετικού, υπό συγκρότηση, αν και αβέβαιου μέλλοντος, καθώς ο δρόμος της επιστροφής στην οθωμανική νομιμότητα, στις θέσεις και τα αξιώματα της οθωμανικής διοίκησης φαίνεται να είναι κλειστός.

Στην επιστολή αυτή αποτυπώνεται η συνάντηση ενός κοινωνικού χώρου με την εθνικιστική ιδεολογία και τα αντίστοιχα πολιτικά σχέδια που εξυφαινονται στους κόλπους της. Παρ' όλα ταύτα, πρόκειται για ένα λόγο που επιχειρεί να αιτιολογήσει και να ερμηνεύσει την εξέγερση των Ελλήνων σύμφωνα με παραδοσιακά πολιτικά σχήματα. Στο εγχείρημα του Καρατζά να αποδώσει, αλλά και να δικαιώσει, αυτό που συντελείται στη συγκυρία, είναι επόμενο να προκύψουν νοθεύσεις και συγχύσεις που παραπέμπουν στην όσμωση, διαφορετικών πολιτισμικών και πολιτικών παραδο-

25. «Όσον αφορά στη λειτουργικότητα του συστήματος της κατάκτησης, η εγγαθιόδραση και αναπαραγωγή της τάξης, προϋποθέτουν από την πλευρά των κατακτημένων την αναγνώριση, αλλά και τη θετική ένταξη, στους περιορισμούς και τους καταναγκασμούς που θέτουν οι κοινές "αξίες" στην ανθρώπινη πρακτική. Μάλιστα, η λειτουργικότητα του συστήματος επιβάλλει την οργάνωση και ταυτόχρονα, την αξιοδότηση των κοινωνικών στρατηγικών εν όψει και σε αναφορά προς την "τάξη" και τις «αξίες» που το διέπουν». Ν. Κοτσαριδής, *Παραδοσιακή επανάσταση*, ό.π., σ. 111.

χών και επιταγών. Η διάρθρωση της επιχειρηματολογίας του Καρατζά, που έχει ως στόχο την επίτευξη της ουδετερότητας ή την ενεργή σύμ-πραξη των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην ελληνική υπόθεση, αν και αποδε-σμεύει αντιφατικά στοιχεία, παραγγέλματα και επιταγές, υπακούει, ωστόσο, στο πρόταγμα της πολιτικής αυτονομίας, ανεξάρτητα από τις ετερόκλητες νομιμοποιητικές αρχές που επικαλείται.

Σκοπός μας δεν είναι να «κρίνουμε» τον Καρατζά και τον πολιτικό χώ-ρο που εκπροσωπεί: αν «ήθελε» ή δεν «ήθελε» την επανάσταση, αν υπονό-μειε τον Υψηλάντη που πραγματοποιούσε επανάσταση. Εκ των υστέρων και εκ του αποτελέσματος οι κρίσεις αυτές δεν έχουν νόημα γιατί δεν ενδιαφέρονται να απογράψουν και να ερμηνεύσουν την ιστορική συγκυρία, έτσι όπως αυτή βιώνεται και νοηματοδοτείται από τους ίδιους τους ιστο-ρικούς πρωταγωνιστές και υπό συνθήκες που δεν έχουν πάντοτε αυτοί καθορίσει, σχεδιάσει ή προβλέψει. Και βέβαια θα ήταν αδόκιμο να αναζη-τήσουμε «ιδεολογική καθαρότητα», από τη μια ή από την άλλη πλευρά, στο λόγο ενός ανθρώπου και, κατά συνέπεια, ενός κοινωνικού χώρου, που βιώνει τις αντιφάσεις του και εκδηλώνει τις αντιστάσεις του απέναντι στις δραματικές εξελίξεις, αλλά που γίνεται, ταυτόχρονα, και φορέας αυτών των εξελίξεων, ζώντας στο κέντρο της ευρωπαϊκής πολιτικής και διπλωματικής σκηνής.

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε, ότι ο Ι. Καρατζάς δεν ήταν ο μόνος που αποδοκίμαζε τη σπουδή των Φιλικών και το πρόωρο ξέσπασμα της επανάστασης. Την ίδια γνώμη είχαν επίσης ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο μητροπολίτης Ιγνάτιος, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Και οι τρεις πίστευαν, σε γενικές γραμμές, ότι δεν είχε έρθει «το πλήρω-μα του χρόνου» για την εθνική αποκατάσταση του γένους και ότι η πολι-τική ανεξαρτησία θα ακολουθήσει το «φωτισμό» του έθνους.

Ο Καποδίστριας, αν και γνώριζε τη δράση της Φιλικής Εταιρείας, ήταν πάντοτε αντίθετος με τα σχέδιά της. Ήταν, όμως, κατηγορηματι-κός σε ό,τι αφορά την ανάγκη ηθικής και πνευματικής διαπαιδαγώγησης του έθνους. Το 1819 έγραφε:

Το επαναλαμβάνουμε, είναι η ηθική και φιλολογική μόρφωση της Ελλάδας, με την οποία οφείλουν να ασχοληθούν μοναδικά και αποκλειστικά οι Έλληνες. Κάθε άλλος σκοπός είναι μάταιος, κάθε άλλη επιδίωξη επικίνδυνη.²⁶

Όμως, παρόμοιες απόψεις για τη Φιλική Εταιρεία διατυπώνει και ο Αλ. Μαυροκορδάτος, σε επιστολή του προς τον πρίγκιπα Δημήτριο Υψηλάντη, στις 27 Οκτωβρίου 1821, από το Μεσολόγγι:

Η εκλαμπρότης της εγνώρισε και δεν είχε χρεία να την είπω, ότι ο αυτάδελφός της ηπατήθη από ανθρώπους, εις τους οποίους δεν έπρεπε ούτε ακρόασιν να δώση. Ο Ιγνάτιος και άλλοι πολλοί, εν οίς κι εγώ, προειδομεν το κακόν, όταν εκ φήμης ηκούσαμεν, ότι γίνονται διάφορα κινήματα. Ηθελήσαμεν να το προλάβωμεν, εγράψαμεν τα δέοντα, εξεκινήσαμεν και δύο ανθρώπους δι' εξόδων μας (...) αλλ' ο αδελφός της εκινήθη (...) η εκλαμπρότης της η ίδια ειδεν, οποία την έλεγον και οποία εύρεν εις την Πελοπόννησον πράγματα' ώστε αυτοί οι άνθρωποι και την εκλαμπρότητά της ηπάτησαν και το γένος ακόμη περισσότερο, διότι η αποστολική των περιωρίζετο εις μίαν απέραντον ψευδολογίαν, της οποίας τώρα βλέπομεν τα αποτελέσματα. Πώς να μη δακρύση τινάς, όταν ακούη τους αδελφούς του με δάκρυα καταρωμένους τους αιτίους της καταστροφής των; Τώρα πάσχωμεν όλοι και ένοχοι και μη. Λέγω «ένοχοι, διότι δεν ημπορώ να ονομάσω παρά ενοχήν την κακοήθειαν των ανθρώπων εκείνων οι οποίοι, εν ω το γένος φανερά επροχώρει και ελπίζετο ίσως και αναμνωτί η ελευθερία του μετ' ολίγους ενιαυτούς, επετάχυναν δι' ίδια τέλη το πράγμα εν ω το γένος ήτον ακόμη ανέτοιμον, και τώρα, αφού έγινε τόση αιματοχυσία, δεν έχομεν θεβαίαν την ελευθερίαν μας.»²⁷

Για το ίδιο ζήτημα, ο μητροπολίτης Ιγνάτιος θα είναι πιο καυστικός και αυστηρός σε επιστολή του προς τον Δημήτριο Υψηλάντη την ίδια εποχή:

26. Ελευθέριος Πρεβελάκης, «Η εγκύκλια επιστολή του Ιωάννη Καποδίστρια της 6/18 Απριλίου 1819», *Πρακτικά Τρίτου Πανιωνίου Συνεδρίου* (23-29 Σεπτεμβρίου 1965), τ. Ι, Αθήνα, 1967, σ. 301. Βλ., επίσης, Ιωάννης Καποδίστριας, *Απομνημονεύματα. Επισκόπησι της πολιτικής μου σταδιοδρομίας*, Αθήνα, εκδ. Μπάυρον, 1986 (πρώτη εκδ. Πετρούπολη, 1868), σ. 87 και σσ. 114-115.

27. Ι. Φιλίμων, *Δοκίμιον Ιστορικών*, ό.π., τ. 4, σ. 513.

Και ως Έλληνα δεν μπορώ να αγαπώ τον αυτάδελφόν σου [Αλέξανδρον Υψηλάντην] έπειτα από το επιβλαβέστατον φέρσιμόν του, καιτοι φίλον άλλοτε και ως μητροπολίτης της Ρωσίας, δεν έπρεπε να γνωρίσω (...) Ποτέ οι Γραικοί δεν ήθελον κινηθή, αν δεν εφαινέτο κατά κακήν τύχην ένας Υψηλάντης (...) Ιδού διατί μισώ τον Υψηλάντην και νομίζω αυτόν μόνον αίτιον του κακού, διότι αυτός μόνος ημπορεί να κάμη το μέγα τούτο κακόν και το έκαμεν όχι μόνον ανοήτως, αλλά και με κακίαν, ως φαίνεται εις τας προκηρύξεις του.²⁸

Οι τρεις αυτοί πρωταγωνιστές της επανάστασης φαίνεται ότι μοιράζονται στη συγκυρία τις ίδιες μέριμνες και απόψεις. Και αυτό, βέβαια, δεν είναι παράξενο. Ο καθένας τους ξεχωριστά είχε, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, επαφή με τη Φιλική Εταιρεία. Επίσης, και οι τρεις οργανώνουν τη δράση τους έξω από το πλαίσιο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, πέρα από τους καταναγκασμούς που επέβαλε το οθωμανικό κοινωνικοπολιτικό και θεσμικό πλαίσιο. Ως φορείς, κατά καιρούς, ανώτατων πολιτικών ή εκκλησιαστικών αξιωμάτων, διέθεταν αυξημένο κοινωνικό κύρος και ισχυρή πολιτική επιρροή. Λόγω της θέσης τους στους μηχανισμούς της Διοίκησης

28. Αυτόθι, ό.π., σ. 345. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και το υπόμνημα που έστειλε ο Ιγνάτιος από την Πίζα, στις 20 Μαΐου 1821, στην Πελοπόννησο: «Αν οι Γραικοί είχαν όλα τα δίκαια δια να επιθυμώσι την ανεξαρτησίαν των και δια να προσπαθήσωσι να αποτινάξωσι τον σκληρόν ζυγόν της Οθωμανικής Διοικήσεως, ήτις με το δικαίωμα των όπλων και της ισχύος τους υπεδούλωσε, τους απεβαρβάρωσε, τους επτώχυνε, τους εταπεινώσε, τους εχώρισεν από το σώμα των άλλων χριστιανικών εθνών της Ευρώπης και τους έκανε να φαίνωνται όνειδος ανθρώπων και εξουθένημα λαών· αν το κίνημά των είναι δίκαιον και ο σκοπός αξιόπαινος, ήτον επίσης δίκαιον και αναγκαίον, πριν επιχειρισθώσιν εν έργον τόσον τολμηρόν και κινδυνώδες, να εξετάσωσι τας δυνάμεις των, να παραβάλωσι τα μέσα των με τα του εχθρού και κάμωσι μίαν ετοιμασίαν ανάλογον με το κίνημά των· έπρεπε προσέτι να λάβωσι μέτρα, ώστε να γενή η ελάθη εις το Γένος όσον το δυνατόν ολίγη. Έπρεπε να φυλάξωσι, δια να τους είναι και ο καιρός αρμόδιος και βοηθός, διότι τοιοιτοτρόπως μόνον ήτο πιθανόν και ο σκοπός των να λάβει αισίαν έκβασιν, και το Γένος ολιγώτερον να ελαφθή, και τέλος πάντων, έπρεπε να έχωσι πολλούς βαθμούς πιθανότητος, ότι το πράγμα ευοδούται, και έπειτα να κάμωσι κίνημα, διότι, δοθείσης αποτυχίας, το Γένος χάνεται και η ζημιά είναι άμετρος και αδιόρθωτος». Εμμ. Γ. Πρωτοψάλτης (επιμ.), *Ιγνάτιος Μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας (1766-1828)*, ό.π., τεύχ. II, σσ. 320-321.

και στα πολιτικά-διπλωματικά αξιώματα είχαν τη δυνατότητα μιας γενικής εποπτείας και γνώσης της συγκυρίας και των πολιτικών δρώμενων στην Ευρώπη, καθώς και την απαιτούμενη πολιτική εμπειρία να τα επεξεργάζονται και να τα αξιολογούν. Ανάμεσά τους είχε συσταθεί ένα ανοιχτό δίκτυο επικοινωνίας με κεντρικό άξονα αναφοράς τον Ιγνάτιο. Όμως, παρ' όλα αυτά τα κοινά πολιτικά και πολιτισμικά τους γνωρίσματα, πρόκειται για τρεις διαφορετικές «περιπτώσεις» πολιτικών πρακτικών, όπως θα φανεί εξάλλου στα αμέσως επόμενα χρόνια, όταν οι άνθρωποι αυτοί θα πρωταγωνιστήσουν στις πολιτικές εξελίξεις στην προοπτική και στο πλαίσιο συγκρότησης του ελληνικού κράτους.

Αυτό που πρέπει να υπογραμμίσουμε εδώ είναι το γεγονός ότι, σε ό,τι αφορά το πολιτικό σχέδιο για την πολιτική αυτονομία του έθνους, οι διαφορίες σε επίπεδο ηγεσίας των επαναστατών ήταν κάτι παραπάνω από εμφανείς. Η σύλληψη και η συγκρότηση ενός πολιτικού σχεδιασμού δεν συντελούνται σε κοινωνικό και πολιτικό κενό, αλλά είναι η ιστορικότητα των εκάστοτε κοινωνικών πεδίων όπου δρουν τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες που διαμορφώνει τους όρους και τις προϋποθέσεις των κοινωνικών και πολιτικών στρατηγικών, όπως επίσης καθορίζει και την αποτελεσματικότητά τους στη συγκυρία. Μια τέτοια προσέγγιση μας επιτρέπει να συλλάβουμε και να κατανοήσουμε τη διαφορετικότητα των ανθρώπων και των κοινωνικών χώρων, τόσο σε αναφορά προς το πεδίο της δράσης στη συγκυρία, όσο και σε αναφορά προς τη στοχοθεσία τους για το μέλλον και να αποφεύγουμε, έτσι, αναδρομικές αξιολογήσεις που υπηρετούν, συνήθως, σύγχρονες ιδεολογικές και πολιτικές εντάξεις και επιταγές.

Παρά το γεγονός ότι η επιστολή του Καρατζά προς τον Γκεντς αποτελεί μέρος ιδιωτικής αλληλογραφίας, λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις τους, θεωρούμε ότι, στη συγκυρία αυτή, επέχει θέση διπλωματικού εγγράφου. Ενδεχομένως, μάλιστα, η πράξη του Καρατζά να συνιστά μια κίνηση τακτικής του κύκλου της Πίζας στην προσπάθειά του να αποτρέψει συσχετίσεις ανάμεσα στην ελληνική εξέγερση και τα επαναστατικά κινήματα της εποχής, καθώς επίσης και να απομακρύνει τις υποψίες σχετικά

με το ρόλο και την παρουσία της ομόδοξης Ρωσίας στο νοτιοανατολικό άκρο της Ευρώπης.

Ο πολιτικός λόγος που διατυπώνεται στην επιστολή αυτή δεν αφορά μόνο στον Ι. Καρατζά, αλλά και σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, αυτό των Ελλήνων της Πίζας, στο πλαίσιο του οποίου διαμορφώνεται μια συγκεκριμένη στρατηγική για τους πολιτικούς χειρισμούς της επανάστασης, σημαντική παράμετρος της οποίας είναι η παρέμβαση στους διπλωματικούς κύκλους της Ευρώπης. Πρόκειται για ένα πεδίο δράσης που επηρεάζει πρακτικά, με περιοριστικό τρόπο, τη δράση των επαναστατών, όπως επίσης και τα ίδια τα αποτελέσματα της επανάστασης. Οι πρακτικές ορισμένων που έχουν τη δυνατότητα ενεργητικής πολιτικής παρουσίας και παρέμβασης στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής και διπλωματικής σκηνής, θα αποτελέσουν ένα σημαντικό πολιτικό κεφάλαιο που θα επενδυθεί αργότερα στο φατριαστικό ανταγωνισμό και θα αποδώσει πολιτικά οφέλη στους φορείς του τόσο στη διάρκεια της επανάστασης όσο και στο πλαίσιο του νεοσύστατου κράτους. Από την άλλη πλευρά, η επιστολή του Ι. Καρατζά μας φανερώνει αυτή την «κινούμενη άμμο» την οποία είχαν να αντιμετωπίσουν οι άνθρωποι σε μια ταραχώδη ιστορική συγκυρία κοινωνικοπολιτικών ανακατατάξεων και αλλαγών, όπου ανατρέπονται πολλές από τις βεβαιότητες και τις κανονικότητες με βάση τις οποίες είχαν οργανώσει τη ζωή τους και επιχειρούν να προσδιορίσουν ή/και να ελέγξουν τις εξελίξεις, να σχεδιάσουν το μέλλον τους και να αναζητήσουν θέση στο πλαίσιο της νέας συνθήκης που διαμορφώνει η δυναμική του εικοσιένα.

Η ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Αγαπητέ κύριε Γκεντς,

Η περιποιητική επιστολή σας της 9ης [τρέχοντος] έφθασε λίγο καθυστερημένα στα χέρια μου και θα είχα αργοπορήσει περισσότερο την απάντησή για να πληροφορηθώ οριστικά την άφιξή σας στη Βιέννη. Αλλά δεν επιθυμώ να καθυστερώ περισσότερο, υποθέτοντας, εξάλλου, ότι εσείς ήδη βρίσκεσθε εκεί.

Με την αναχώρησή σας από το Λάμπαχ δεν είχατε λάβει, όπως φαίνεται, την επιστολή που σας είχα στείλει, (και) στην οποία είχα εσωκλείσει μιαν άλλη για τον κ. Κόμη Καποδίστρια, όπου του εξέφραξα όλη την αγνώρισή μου για το άσυλο που δόθηκε στον γαμπρό μου στα εδάφη της Αυτού Μεγαλειότητας του Αυτοκράτορα της Ρωσίας. Δεν αμφιβάλω, όμως, ότι αυτή η επιστολή / την οποία είχα παραγγείλει στον κ. Κόμη <ντε Μπονμπέλ> / θα έχει περιέλθει σε σας και ότι είχατε την καλωσύνη να την αποστείλετε στην διεύθυνσή της.

Εκ των προτέρων ήμουν πεπεισμένος, αγαπητέ μου κ. Γκεντς, πως θα κάνατε τα πάντα για να επιτύχετε από την Αυτού Υψηλότητα κ. πρίγκιπα Μέττερνιχ αυτό που τόσο επίμονα ζητούσα με την επιστολή μου της 29ης Απριλίου. Εάν οι περιστάσεις πρόλαβαν τα σχέδιά σας, δεν αισθάνομαι λιγότερο υποχρεωμένος για όσα εσείς πράξατε, και Σας παρακαλώ να μεταφέρετε στην Αυτού Υψηλότητα την έκφραση της πιο βαθειάς ευγνωμοσύνης μου.

Δεν είμαστε καθόλου σύμφωνοι σε πολλά θέματα σχετικά με την επιχείρηση του Υψηλάντη και την επανάσταση που διεγείρει ένα μεγάλο μέρος της Ελλάδας. Από την αρχή σας ομολόγησα ότι θεωρούσα αυτήν την υπόθεση ως άκαιρη και παρακινδυνευμένη. Είχα σωστά προβλέψει τα δεινά που θα έπεφταν πάνω σε ένα μεγάλο μέρος, και ίσως το πιο αθώο, του έθνους μου και, χωρίς να σας αποκρύψω τις ευχές που θα έκανα εάν ο πόλεμος γινόταν εθνικός, είχα εκφράσει την αβεβαιότητά μου για την επιτυχία της επιχείρησής. Υπάρχει, όμως, ένα θέμα πάνω στο οποίο έχω μια εντελώς διαφορετική άποψη, και η άποψη αυτή είναι αρκετά θεμελιωμένη από τη γνώση που μπορώ να έχω για τον χαρακτήρα και το πνεύμα του έθνους μου, (και) από τα δεδομένα που κατάφερα να συγκεντρώσω μέχρι τώρα, που τίποτα δεν θα μπορούσε να την αποδυναμώσει ούτε να την αποθαρρύνει αυτήν την στιγμή.

Θεωρείτε την επανάσταση των Ελλήνων ως αποτέλεσμα ξένων παρακινήσεων. Οποιοσδήποτε άλλος στη θέση Σας θα μπορούσε, ίσως, να είχε σκεφθεί τό ίδιο. Πρόκειται για ένα συλλογισμό τόσο φυσικό για εκείνους οι οποίοι εξετάζουν γενικά την πολιτική. Αλλά δεν μπορεί να είναι αποδεκτός από εκείνους που έχουν γνωρίσει από κοντά το έθνος. Οι ξένοι δεν θα μπορούσαν ποτέ να επιδράσουν στο πνεύμα των Ελλήνων, αυτοί [δηλ. οι Έλληνες] είναι αρκετά δύσπιστοι προς αυτούς· το έθνος αισθανόταν ήδη προπαρασκευ-

ασμένο να αποτινάξει τον πιο τυραννικό και επονειδιστο ζυγό και δεν είχε ανάγκη από υποκινητές, αλλά είχε περισσότερο ανάγκη από μετριοπαθείς και φρόνιμους ανθρώπους, οι οποίοι μπορούσαν και γνώριζαν να το διαφυλάξουν για μια πιο ευνοϊκή εποχή. Αυτοί οι άνθρωποι δυστυχώς δεν βρέθηκαν. Ένας Υψηλάντης εμφανίστηκε, (και) εισακούστηκε. Κι οποιοςδήποτε άλλος να ήταν στη θέση του θα είχε εισακουστεί: ήταν ο πιο εύκολος ρόλος να παίζει κανείς. Γιατί να αναζητούμε ξένες παρακινήσεις εκεί όπου η ίδια η Κυβέρνηση έκανε αυτό που δεν θα είχε ποτέ καταφέρει να κάνει ο μεγαλύτερος από τους εχθρούς της; Δεν είναι αναγκαίο, χωρίς αμφιβολία, να σας περιγράψω τη διαγωγή της. Ακόμη κι αν δεν θα γνωρίζατε παρά την καλύτερη όψη αυτού που γινόταν στην Τουρκία, θα αρκούσε για να συμπεράνετε ότι η ίδια η Κυβέρνηση θα προκαλούσε την επανάσταση των Επαρχιών της.

Ο πόλεμος εναντίον του πανούργου Αλή πασά υπήρξε μια φρόνιμη πράξη; Ακόμη, πώς αυτός ο πόλεμος διεξήχθη; Οι Έλληνες που αναστάναζαν κάτω από το ζυγό του ωμού πασά και οι οποίοι συνέβαλαν τόσο ενεργητικά στις πρώτες επιτυχίες της Πύλης, υπήρξαν τόσο καταπιεσμένοι, λεηλατημένοι, καταπικραμένοι που άρχισαν σε λίγο να λυπούνται τον παλιό τους Τύρανο. Πάνω από μια φορά εμπόδισα αυτόν τον τόσο απολιτικό [αναποτελεσματικό] πόλεμο όταν οι συμβουλές μου είχαν κάποιο βάρος στη ζυγαριά της κρίσης του Σουλτάνου όπου με κατέστησαν υπεύθυνο σημαντικής κατηγορίας, όταν με υποχρέωσαν να εγκαταλείψω την πατρίδα μου για να σώσω την ύπαρξή μου. Ακόμη και σήμερα ποια είναι τα μέτρα που έχει λάβει η Πύλη για να θεραπεύσει ένα από τα δεινά της εξέγερσης; Οδήγησε αθώα πρόσωπα στη λαϊμητόμο, και θα μου επιτρέψετε να τα θεωρήσω ως τέτοια επειδή τα κρίματά τους δεν είναι διαπιστωμένα από μια κρίση. Καταδίκασε στον πιο επονειδιστο θάνατο τον Πατριάρχη, τον ηγέτη της Ελληνικής Εκκλησίας, και, το κυριότερο, εκείνον ο οποίος πραγματικά την εκδούλευσε [την Πύλη] σε αυτήν την ευκαιρία: με μια λέξη, έπραξε κάθε τι για να συνεργήσει στα σχέδια του Υψηλάντη, επειδή κατέστησε αυτόν τον πόλεμο θρησκευτικό, ένα πόλεμο μέχρι θανάτου ανάμεσα στα δύο έθνη.

Σε αυτήν την κατάσταση πραγμάτων είναι αναμφίβολα δύσκολο να προβλέψει κανείς την έκβαση αυτού του πολέμου, αλλά μου φαίνεται παραπάνω από βέβαιο ότι δεν είναι καθόλου αντίθετο στα πολιτικά και εμπορικά συμφέροντα της Ευρώπης [το] να υποκύψουν οι Τούρκοι. Σε αυτό το σημείο βρίσκω περισσότερα πλεονεκτήματα, και αδυνατώ να ανακαλύψω το μικρό-

τερο μειονέκτημα. Φοβούνται, θα έλεγε κάποιος, ότι η ηθική συνέπεια αυτής της επανάστασης είναι να θλάψει τις νόμιμες Κυβερνήσεις της Ευρώπης συγκρίνοντας τη νομιμότητά τους με την παρανομία της οθωμανικής εξουσίας· τους κάνει μεγαλύτερη ζημιά το να υποθέτουμε για αυτές τις ίδιες αρχές με εκείνες που επέφεραν την επανάσταση της Ελλάδας. Τα σπέρματα αυτής της επανάστασης υπάρχουν από την πτώση της Ελληνικής Αυτοκρατορίας. Η διαφορά της θρησκείας, των γθών, της γλώσσας, η σκληρότητα, η άγνοια, η βαρβαρότητα της Κυβέρνησης, όλα τέλος, συνέβαλαν στο να διατηρηθούν, και δεν πρέπει να είμαστε έκπληκτοι να τα βλέπουμε να αναπτύσσονται σήμερα. Εάν υπάρχει κάτι για να φοβούνται σε αυτήν τη μάχη που έχει ξεκινήσει, [είναι] η απελπισία των Ελλήνων εάν η τύχη δεν σταθεί ευνοϊκή για αυτούς: απελπισία που θα μπορούσε να στραφεί προς όφελος μιας από τις πρώτιστες δυνάμεις χάρη στις θαλάσσιες δυνάμεις της και τα εμπορικά πλεονεκτήματά της.

Επιτρέψτε μου, αγαπητέ μου φίλε, αυτή τη μακρά παρέκβαση. Επιθυμώ πολύ να μπορώ να κάνω τη σκέψη, ότι είστε λιγότερο απασχολημένος σήμερα και ότι η ανάγνωση των επιστολών μου δεν σας αποσπά από πολύτιμη στιγμή. Έχετε την καλωσύνη να συνεχίσετε να μου γράφετε πάντοτε και δεχθείτε τη βεβαίωση της απaráβατης αφοσίωσης και της διακεκριμένης εκτίμησης με την οποία έχω την τιμή να είμαι.

Αγαπητέ κύριε Γκεντς
πολύ Ταπεινός Σας Δούλος και αφοσιωμένος φίλος
Πίζα, 31 Μαΐου 1821
Πρίγκιπας Ι. Καρατζάς